

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY GNIEWINO
na lata 2025 – 2028**

OPRACOWANIE: Jolanta Barton-Piórkowska

2023

SPIS TREŚCI

1.	WSTĘP.....	strony 2-5
2.	PODSTAWA PRAWNA - USTAWA O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI....	5-6
3.	UWARUNKOWANIE PRAWNE	7-18
3.1.	Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków	
3.2.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	
3.3.	Inne ustawy i rozporządzenia	
3.4.	Prawo międzynarodowe	
3.5.	Zadania i kompetencje organów gminy w zakresie ochrony zabytków	
4.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	18-21
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
4.1.1.	Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022	
4.1.2.	Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	
4.1.3.	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	
4.2.	Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	
4.2.1.	Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030	
4.2.2.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030	
4.2.3.	Wojewódzki program opieki nad zabytkami 1921-1924	
4.2.4.	Program opieki nad zabytkami powiatu wejherowskiego 1921-1924	
5.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	27-32
1.1.	Strategia rozwoju Gminy Gniewino	
1.2.	Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego .	
1.3.	Stowarzyszenia lokalne	
6.	CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I ZASOBU DZIEDZICTWA.....	32-71
1.4.	Kalendarium dziejów obszaru Gminy Gniewino	
6.2.	Prezentacja krajobrazu kulturowego	
6.3.	Charakterystyka zasobu dziedzictwa:	
6.3.1.	Układy ruralistyczne	
6.3.2.	Architektura sakralna	
6.3.3.	Cmentarze	

- 6.3.4. Zespoły dworsko-parkowe z folwarkami
- 6.3.5. Budownictwo wiejskie
- 6.3.6. Zabytki techniki
- 6.3.7. Zieleń komponowana
- 6.3.8. Zabytki archeologiczne
- 6.3.9. Zabytki ruchome
- 6.3.10. Wartości niematerialne
- 6.3.11. Zasoby muzealne (muzea, regionalne izby pamięci, skanseny).
- 6.3.12. Prawna ochrona zabytków
 - a. rejestr zabytków
 - b. ewidencja zabytków

6.4. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla Gminy Gniewino.

6.5. Stan zachowania obiektów zabytkowych Gminy Gniewino.

6.6. Obiekty Gminy Gniewino postulowane do wpisu do rejestru zabytków.

7. OCENA STANU ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO Z ANALIZĄ SZANS I ZAGROŻEŃ SWOT (WSKAZANIE REGIONALNYCH I PONADREGIONALNYCH ZASOBÓW DZIEDZICTWA GMINY I WYRÓŻNIAJĄCYCH SIĘ WALORÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO).....72-73

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMU.....74-75

8.1. Cel programu: WZMOCNIENIE POZIOMU OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY GNIEWINO SŁUŻĄCE ZACHOWANIU ZABYTEKÓW, BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI GMINY.

8.2. Priorytety programu:

Priorytet 1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Gniewino.

Priorytet 2. Upowszechnienie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Gniewno.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU.....75-76

10. MECHANIZMY I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA.....76-78

11. MONITORING I OCENA REALIZACJI PROGRAMU.....79-80

12. LITERATURA I MATERIAŁY.....80-81

13. ANEKS – WYKAZY GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.....82-99

14. WYŁĄCZENIA WŁĄCZENIA DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW GMINY GNIEWINO...100-109

15. MAPA ZABYTEKÓW GMINY GNIEWINO.....110.

1. WSTĘP.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2025-2028 to już drugi dokument prezentujący zagadnienia związane z polityką gminy w zakresie opieki nad dziedzictwem kulturowym tego regionu. Pierwsze opracowanie było przygotowane w 2016 r., a konieczność aktualizacji w przedziale czteroletnim przewiduje art. 87 ust 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 19 kwietnia 2022, poz. 840, tekst jedn.) Obecnie prezentowany Program zawiera wykaz zmian w przepisach prawnych i strategiach zewnętrznych oraz lokalnych, ponadto zagadnienia merytoryczne nie ujęte w pierwszej wersji, a także dokumentuje zmiany w stanie zachowania obiektów zabytkowych, które dokonały się w ciągu tych lat.

Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Gniewino (Program) przygotowano na podstawie wytycznych zmieszczonych w poradniku metodycznym opracowanym przez grono specjalistów z Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, czyli obecny Narodowy Instytut Dziedzictwa, pt. „*Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny*”- Warszawa 2008 r. (*Kurier Konserwatorski nr 3, 2009 r.*)

W związku z powyższym zostały zaprezentowane uwarunkowania prawne, wynikające z obowiązujących ustaw związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Rozpatrzono uwarunkowania zewnętrzne wynikające z obowiązujących dokumentów na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz uwarunkowania wewnętrzne oparte na dokumentach na poziomie gminy.

Następnie przedstawiono zachowane zasoby kulturowe gminy Gniewino, z podziałem na kategorie obiektów. Poza historycznymi układami przestrzennymi, obiektami sakralnymi (kościół), budownictwem miejskim i wiejskim, zabytkami techniki, zabytkami archeologicznymi i ruchomymi, wskazano na dużą grupę zabytków sepulkralnych, zwłaszcza cmentarzy ewangelickich, charakterystyczną dla krajobrazu kulturowego gminy Gniewino. Grupy zabytków zilustrowano fotografiami współczesnymi, a niekiedy także materiałem kartograficznym, również archiwalnym.

Kolejne przedstawione zagadnienia to działania i zadania gminy, zgodne z Programem opieki nad zabytkami województwa pomorskiego, rozpisane na cele, priorytety i kierunki działań podejmowane zarówno przez władze gminy jak i jednostki podległe oraz inne podmioty, w oparciu o rozpoznanie obszarów ich aktywności oraz potrzeb społecznych w tej dziedzinie.

Istotnym zagadnieniem prezentowanym w Programie są możliwości finansowania zadań oraz monitoringu wdrażania tego dokumentu, którego efekty powinny być brane pod uwagę przy opracowywaniu kolejnych edycji programu.

Merytoryczną podstawę do sporządzenia Programu stanowiła wykonana aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gniewino. W tym celu od września do grudnia 2022 r. przeprowadzono lustracje terenowe obiektów zabytkowych na terenie gminy, a następnie analizę materiałów i dostępnej literatury dotyczącej historii i zabytków tego terenu. W wyniku powyższych prac powstał nowy zbiór kart adresowych, z którego

wyłączono obiekty nieistniejące lub te, które utraciły wartości zabytkowe, a włączono nowe, dotychczas pominięte. Wśród tych ostatnich znalazło się kilka budynków mieszkalnych, obiektów gospodarczych i cmentarz ewangelicki w Tadzynie.

Niniejszy program stanowi dokument strategiczny, którego zadaniem jest nie tylko dokumentacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Gniewino, lecz także wskazanie najważniejszych elementów wymagających ochrony oraz przygotowanie planu działania w tym zakresie. Jego podstawowy cel stanowi kontynuację celu poprzedniego i określono go jako **wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym**, służące zachowaniu zabytków i budowaniu tożsamości regionalnej. Znajdziemy w nim najważniejsze zagadnienia istotne dla wyznaczenia dziedzictwu kulturowemu istotnej funkcji w życiu społecznym. Z jednej strony będzie to podnoszenie świadomości społeczeństwa co do znaczenia dorobku poprzednich pokoleń w życiu współczesnym, z drugiej rola inicjatyw lokalnych w zakresie ochrony materialnego jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Pracę nad Programem zakończono w marcu 2023 r., zatem z tego czasu pochodzi zapis przywoływanych w tekście aktów prawnych.

Następnie Urząd Gminy w Gniewinie pismem z dnia 04.04.2023 r., znak SPP.41401.2023.AG, wystąpił do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku o wyłączenie z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gniewino 13 obiektów, a włączenie 6 nowych zabytków. Wobec braku odpowiedzi Urząd Gminy Gniewino zwrócił się do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku pismem z dnia 07.07.2023 znak SPP.414.02.2023.AG, o zaopiniowanie nowej Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2023-2026.

W dniu 22.05.2025 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku zaopiniował pozytywnie Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino z Gminną Ewidencją Zabytków, pismem znak RD.5120.6.2024.MG, z uwagą o konieczności zmiany zakresu czasowego nowego programu na lata 2025-2028.

2. PODSTAWA PRAWNA - USTAWA O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 19 kwietnia 2022 r., tekst jedn.). Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino 2025-2028, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy ma na celu:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa następujące kategorie ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków
- 1a wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
2. uznanie za pomnik historii
3. utworzenie parku kulturowego
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji i linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z 18 marca 2010 r. **o zmianie ustawy** o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadziła ponadto ochronę zabytków poprzez zapisy w **decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej i lotniska użytku publicznego**. Intencją ustawodawcy było usunięcie luki prawnej w sytuacji, gdy określony obszar nie posiadał obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego, a obiekty zabytkowe na tym terenie nie były chronione w inny sposób. Nowelizacja wyeliminowała sytuacje, w których podejmowano decyzje dotyczące obiektów zabytkowych, nie uwzględniając opinii konserwatorów wojewódzkich, powiatowych czy miejskich.

Nowelizacja ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje także, że w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, konieczne staje się uwzględnienie nie tylko ochrony zabytków nieruchomych **wpisanych do rejestru zabytków** (wraz z ich otoczeniem) lecz także zabytków ujętych w **gminnej ewidencji zabytków**. **Zmienia to charakter gminnej ewidencji zabytków, która staje się dokumentem wiążącym prawnie.**

Ustawa zmieniła także przepisy prawa budowlanego (art. 39 ust. 3) stwierdzając, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (a nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje **właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim, a jeśli zostało podpisane porozumienie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, to z powiatowym konserwatorem zabytków.**

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków.

Konstytucja to ustawa zasadnicza Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącej dobro wspólne wszystkich obywateli (uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, tekst jedn. z 2009 r., Nr 114, poz. 946). Zawiera zapisy o ochronie zabytków zadeklarowane w art. 5, art. 6 ust.1 .

W myśl art. 5 Konstytucji: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, **strzeże dziedzictwa narodowego** oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Natomiast art. 6 mówi o tym, że „ 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu **do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.** 2. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Z kolei art. 73 Konstytucji „gwarantuje wolność korzystania z dóbr kultury”.

3.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 19 kwietnia 2022 r. poz. 840.)

Ustawa w art. 3 przedstawia definicje prawne następujących pojęć:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych,
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących

- się w nich wytworów, bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
 6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
 8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
 9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 14. krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Według **zapisów art. 4** cytowanej ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z **art. 5** powyższej ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl **art. 6** ust. 1 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome, będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393, t.j.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji

Art. 6 ust 2 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków.

Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków,
 - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
2. uznanie za pomnik historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu

lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami

Art. 19.1 ustawy wskazuje, iż w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1. zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2. innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3. parków kulturowych.

Art. 19.1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 19.1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 81. 1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w **art. 77** „*obejmująca nakłady konieczne*”, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

3.3. Inne ustawy i rozporządzenia

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U.0.2021.2351 t.j.) w art. 39 jednoznacznie określa warunki uzyskania pozwolenia na budowę w przypadku prowadzenia prac budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską. W ust. 1 dotyczącym robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do

rejestr lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków sformułowano wymóg uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. W ust. 3 wskazano, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, właściwy organ może nałożyć na inwestora obowiązek uzyskania pozwolenia na ich wykonanie, gdy wiąże to się z możliwością pogorszenia stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków. Mówi o tym art. 30 ust. 7 pkt 2 wymienionej ustawy.

Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2021.0.741 t.j.) z aktami wykonawczymi. W art. 1 wskazane są wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej jako niezbędne do uwzględnienia w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Art.2 podaje definicję „dóbr kultury współczesnej”, które określono jako niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna. Art. 3 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym stwierdza, że do zadań powiatu należy prowadzenie, w granicach swojej właściwości rzeczowej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego, odnoszących się do obszaru powiatu i zagadnień jego rozwoju. W ustawie o planowaniu przestrzennym wielokrotnie wskazuje się na konieczność uwzględnienia stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej zarówno w studium, w planach jak i w decyzjach o warunkach zabudowy.

Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2021.0.916, t.j.). Ustawa określa warunki zezwoleń na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków oraz opłaty za te czynności.

Ustawa z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. 2020.0.1947 t.j.) zgodnie z art. 6 ust. 4 tej ustawy użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz. U. z 2021 r. poz. 1043 t.j.).

W art. 4 ust.1 pkt. 9 stanowi, że zwalnia się od podatku nabycie w drodze spadku :

lit. c) zabytków ruchomych, kolekcji wpisanych do rejestru zabytków, a także dóbr kultury złożonych w muzeum na co najmniej 2 lata, zgodnie z obowiązującymi przepisami,

lit. d) przez osoby zaliczone do I i II grupy podatkowej zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U.2021.0.1899, t.j.). Celami publicznymi w rozumieniu ustawy są między innymi: - opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.6 ust.5) i ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego (art. 6 ust.5a). Ustawa w art. 13 ust .4 obliuguje do uzyskania zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków albo wniesienie ich jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, jeżeli stanowią one własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. Art.29 ust.2 stanowi, że w razie sprzedaży, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. W sprawach ustanowienia trwałego zarządu, znaczenie ma art. 45 ust. 2a, na podstawie którego w decyzji o ustanowienie trwałego zarządu na rzecz jednostki organizacyjnej będzie można nałożyć na nią obowiązek odbudowy lub remontu zabytkowych obiektów budowlanych, o ile znajdują się one na nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Do art. 96 ust. 1 ustawy dodano ustęp 1a, który uzależnia wydanie zgody na podział nieruchomości przez wójta, burmistrza, prezydenta, od uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Natomiast art. 96 ust. 2 przedstawia przypadek gdy o podziale nieruchomości orzeka sąd, który jest zobligowany do uzyskania opinii wójta (burmistrza, prezydenta miasta), a w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków także opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z dnia 25.10.1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2020.0.194 tj.) daje organom samorządu, stanowiącym jednostki terytorialne, możliwość przyznawania stypendiów mających na uwadze wspieranie rozwoju umiejętności artystycznych oraz upowszechniania kultury i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U 2022.0.1327, t.j.) w art. 4 ust.1 ,3,4,13,16 w sferę zadań publicznych wpisuje zadania w zakresie podtrzymywania i upowszechniania tradycji, rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej, rozwój kultury, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Ustawa z dnia 27 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U.2023.0.70, t.j.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U.2023.0. 40, t.j.)

Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U.2018.2337, t.j.).

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U.2020.0.164,t.j.).

Ustawa z dnia 18 listopada 2006 r. o opłacie skarbowej (Dz. U.2022.0.2142, t.j.).

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U.2022.0.385, t.j.).

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U.2022.0.2393, t.j.).

Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U.2022.0.2409, t.j.).

Ustawa z dnia 28 września 1911 r. o lasach (Dz. U.2022.0.672, t.j.)

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U.2022.0. 2000, t.j.)

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. 2015 r., 774). Ustawa ta to pierwsze tego rodzaju narzędzie, które daje szansę na pozbycie się uciążliwych reklam z przestrzeni miejskiej. Definiuje m.in. pojęcie reklamy i szyldu. Ponadto nakłada obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego. Z kolei rady gmin będą mogły ustalić w formie uchwały zasady i warunki sytuowania reklam (możliwe są różne regulacje dla poszczególnych obszarów gmin).

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 r., Nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71. 650).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. Nr 75, poz. 706).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2020, poz. 1901).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. 2004 Nr 124, poz. 1304)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212, poz. 2153)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021, poz. 56)

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 r., poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015 r., poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015 r., poz. 1275).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 marca 2016 r. w sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa (Dz. U. z 2016 r., poz. 414).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U.2021.poz. 81., t.j.)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).
- Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 731).

3.4. Prawo międzynarodowe.

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w konwencjach, w większości ratyfikowanych także przez Polskę. Są to:

- **Karta Ateńska** z 1931 r. to pierwszy wspólny projekt doktryn konserwatorskich zawierający podstawowe zagadnienia w procesie ochrony zabytków, które miały obowiązywać we wszystkich krajach.
- **Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego** z 14 maja 1954 r., raz z Regulaminem wykonawczym oraz Protokołem, przyjęta na **Konferencji w Hadze** oraz Drugi protokół do Konwencji z dnia 26 marca 1999 r. (Dz. U. 2012, poz. 248)
- **Karta Wenecka** z 1964 r. czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, stanowiąca rozwinięcie zasad zainicjowanych w Karcie Ateńskiej. Zawiera

kanon zasad obowiązujących przy pracach konserwatorskich, ze szczególnym naciskiem na poszanowanie oryginalnej struktury zabytku.

- **Konwencja** w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta 16 listopada **1972 r. w Paryżu**, zobowiązująca do ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom swojego dziedzictwa kulturowego. Ratyfikowana przez Polskę 6 maja 1976 r., co skutkowało utworzeniem Polskiego Komitetu ICOMOS. (Dz. U. 1976, Nr 32, poz. 190).
- **Europejska konwencja** o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, podpisana 3 października 1985 r. w **Granadzie**, ratyfikowana przez Polskę 18 marca 2010 r. (Dz. U. 2012, poz. 210).
- **Europejska konwencja** o ochronie dziedzictwa archeologicznego **tzw. Maltańska**, uchwalona 16 stycznia 1992 r. w La Valetta, ratyfikowana przez Prezydenta RP 13 grudnia 1995 r. (Dz. U. 1996.120.564), wskazująca, że dziedzictwo archeologiczne stanowi źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument działań historycznych i naukowych”, a jednym z kluczowych jej postulatów jest ochrona i zachowanie dziedzictwa archeologicznego w miejscu występowania (*in situ*).
- **Karta Lozańska ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym**, Sztokholm 1989/Lozanna 1990, zwracająca uwagę na politykę ochrony dziedzictwa archeologicznego, które jest zasobem nieodnawialnym, a także podstawowym elementem polityki kulturalnej, ochrony środowiska oraz polityki edukacyjnej. Polityka ochrony dziedzictwa archeologicznego powinna być stale aktualizowana.
- **Europejska konwencja krajobrazowa** z 22 października 2000 r., **podpisana we Florencji**, dotyczy wdrażania polityki ochrony krajobrazu, jako dziedzictwa kulturowego, zwraca szczególną uwagę na współpracę na szczeblu regionalnym i lokalnym (Dz. U. 2006, Nr 14, poz. 98).
- **Konwencja UNESCO** w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 20 października 2005 r., dotycząca ochrony różnorodności form wyrazu kulturowego, tworzenia warunków rozwoju kultur i swobodnego oddziaływania na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej (Dz. U. 2007, Nr 215, poz. 1585)..
- **Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego** podpisana w Paryżu w 2001 r., ustala zasady prowadzenia ochrony, system współpracy i reguły badań dziedzictwa podwodnego, w tym także jaskiniowego (Dz. U. 2021, poz. 1302)..
- **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego** uchwalona w Paryżu, 17 października 2003 r., ratyfikowana przez Polskę 8 lutego 2011 r. (Dz. U. 2011, Nr 172, poz. 1018)

- Dokument w sprawie **edukacji konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki** i warunków uprawniających do wykonywania zawodu, podpisany w Toruniu, 9 maja 2003 r., zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskie Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego).
- **Agenda Terytorialna UE i Karta Lipska** w sprawie Zrównoważonych Miast Europejskich, przyjęta w maju 2007 r. **Nowa Karta Lipska z dnia 30 listopada 2020 r.** jest aktualizacją pierwszej wersji Karty Lipskiej z 2007 r., wskazującej zasady dobrego zarządzania miastami. Do nowego dokumentu dodano potrzebę transformacji w kierunku miast sprawiedliwych, zielonych i produktywnych. Agenda Terytorialna UE z 1 grudnia 2020 r. określa działania konieczne dla spójności terytorialnej.
- **Konwencja ramowa Rady Europy z Faro w Portugalii**, podpisana 27 października 2005 w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, w której obywatele uznano za głównych uczestników wdrożenia mechanizmów ochrony dziedzictwa kulturowego.
- **Program Kultura Wspólnoty Europejskiej** na lata 2007-2013, wspierający dialog międzykulturowy, przepływ dzieł sztuki oraz produktów kulturalnych i artystycznych, a także rozpowszechnianie wiedzy o dobrach.

3.5. Zadania i kompetencje organów gminy w zakresie ochrony zabytków

Zadania stojące przed organami administracji publicznej, w tym władzami gmin, precyzują wcześniej omówione art. 4 i 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ponadto art. 87, ust. 1 nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmuje rada gminy. Następnie program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87, ust. 4), a z jego realizacji wójt ma obowiązek co dwa lata przedstawić sprawozdanie radzie gminy (art. 87, ust. 5).

Władze gminy mogą uchwalić zasady udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków (art. 81, ust. 1. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, (Dz. U. z 19 kwietnia 2022 r., t.j.). W związku z powyższym Rada Gminy Gniewino w dniu 23 lutego 2007 r. przyjęła uchwałę nr VI/37/2007 w sprawie zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Zostały w niej określone kryteria wyboru obiektu, rodzaj prac, a także wysokość dotacji.

W 2021 r. w uchwale z dnia 17 czerwca 2021 r., nr XXV/205/2021, Rada Gminy Gniewino przyznała taką dotację dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Ottona w Kostkowie w wysokości 40 000 zł, na prace konserwatorskie kościoła filialnego pw. św. Józefa w Salinie.

W 2022 r. Rada Gminy Gniewino uchwałą nr XXXIX/319/2022 z dnia 28 września 2022 r. udzieliła dotacji Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Ottona w Kostkowie w wysokości 60 000,-PLN, na III etap konserwacji elewacji północnej kościoła filialnego pw. św. Józefa w Salinie. Prace konserwatorskie to renowacja lica muru, oprawy otworów okiennych, ceramicznych, gzymsów oraz naprawa, oczyszczenie i opracowanie opaski kamiennej wzdłuż ściany.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1.Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cele te zostały zawarte w przedstawionych poniżej dokumentach:

4.1.1. W dniu 12 sierpnia 2019 r. Uchwałą Rady Ministrów został przyjęty, a następnie wszedł w życie . Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 (M.P. z 2019, r.m, poz. 808 ze zm.).

Z dniem 31 grudnia 2022 r. zapisy Programu straciły ważność. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem kolejnej edycji Programu, których zakończenie, a następne przyjęcie nowego opracowania przewidziane jest na drugą połowę roku 2023.

4.1.2. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Przyjęta przez rząd uchwałą w dniu 13.12.2011 r. (Uchwała nr 239. M.P.2012.252, s. 29), stanowi najważniejszy dokument strategiczny dotyczący zagospodarowania przestrzennego kraju (KPZK 2030).

W dniu 13.01.2020 r. **KPZK 2030 została uchylona**, a nowym dokumentem ma być Koncepcja Rozwoju Kraju 2050, nad którą trwają obecnie prace.

Do czasu wprowadzenia nowego dokumentu przygotowywane opracowania bazują na zasadach określonych w KPZK 2030, gdyż zawiera ona wizję zagospodarowania przestrzennego kraju do 2030 r., z określeniem celów i kierunków polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, a także wskazaniem zasad według których działalność człowieka powinna być realizowana w przestrzeni, tak aby rozwój kraju traktowany był w sposób kompleksowy. Oznacza to, że zagospodarowanie przestrzenne powinno godzić interesy różnych użytkowników przestrzeni (mieszkańców, przedsiębiorców inwestorów, państwa). Musi być także spójne z decyzjami podejmowanymi w innych obszarach dotyczących np. inwestycji infrastrukturalnych, potrzeby rozwoju miast, ochrony terenów zielonych. KPZK 2030 wskazuje najpilniejsze problemy zagospodarowania polskiej przestrzeni i konkretne działania naprawcze w sześciu obszarach tematycznych.

W warstwie uwarunkowań kształtowania i prowadzenia krajowej polityki przestrzennej dokument identyfikuje rolę, procesy i zjawiska przekształceń przestrzennych o podłożu kulturowym, które w perspektywie roku

2030 będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego.

KPZK 2030 wskazuje także na znaczną intensyfikację procesów modernizacyjnych i rozwojowych w Polsce, w perspektywie najbliższych lat, w tym kierunków zmian polskiej przestrzeni. Wizja ta opiera się na pięciu pożądanych cechach polskiej przestrzeni: konkurencyjności i innowacyjności, spójności wewnętrznej, bogactwie i różnorodności biologicznej, bezpieczeństwie oraz ładzie przestrzennym.

W rozdziale VI charakteryzującym typologię obszarów funkcjonalnych zaprezentowano obszary przestrzeni chronionej czyli obszary planowane do ochrony przed zabudową niezwiązaną z celami ochrony i udostępnianiem terenów chronionych (...) „obszary objęte ochroną zabytków i opieką nad zabytkami oraz tereny zieleni, zadrzewień, lasów i upraw polowych”.

Wśród celów polityki przestrzennej jako cel 6 wskazano przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego poprzez zachowanie i racjonalne gospodarowanie krajobrazem kulturowym stanowiącym potencjał dla rozwoju gospodarczego regionów. Podkreślono także konieczność ochrony obszarów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego przed intensywną urbanizacją, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego. Ponadto opracowanie standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym. Podniesiono także problem wprowadzenia narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach chronionych stref konserwatorskich. Wreszcie przedstawiono zagadnienia związane z rewitalizacją zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych i pokolejowych, opuszczonych wsi itp. poprzez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.

Uchwalona przez Radę Ministrów w dniu 27.10.2020 r., stanowi jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju, wchodzących w skład Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie zawarte zostało w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność.

Dla zagadnień opieki nad zabytkami szczególne znaczenie prezentują zagadnienia z obszaru 2: kultura i postawy obywatelskie oraz obszar 3: kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W rozdziale poświęconym diagnozie obszaru 2 wskazano na konieczność większego wpływu wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Wydarzenia i zasoby o charakterze kulturalnym wzmacniają poczucie wspólnoty i tożsamości, tworzą

przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowią miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych.

Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości stanowi kluczowy element potencjału kulturowego, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju. Zabytki to zasadnicza część dziedzictwa, prezentująca wartości, z którymi identyfikowały się tworzące je w przeszłości wspólnoty. Dbłość o przeszłość utwaloną w zabytkach może zatem sprzyjać kształtowaniu więzi wewnątrz społeczności lokalnych. Tymczasem jak wykazuje analiza danych stan zachowania 2/3 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków jest niezadowalający, toteż konieczne są bardziej intensywne działania na tym obszarze.

Jako przykład łączenia oferty dziedzictwa kulturowego z innymi podmiotami gospodarki, korzystnie wpływającym także na integrację mieszkańców, wskazano tworzenie szlaków kulturowych, powiązanych ściśle z turystyką kulturową. Pozwala to również na promocję najcenniejszych obiektów zabytkowych, w tym np. zabytków uznanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii. Zwłaszcza, że znaczna część Pomników Historii znajduje się na obszarach o niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, również w miastach zagrożonych utratą funkcji społeczno-gospodarczych, a także poza głównymi ośrodkami miejskimi, na terenie małych i średnich miast oraz wsi.

Kolejne prezentowane w Strategii zagadnienie to niewystarczający poziom wykorzystania potencjału placówek kultury oraz szkół artystycznych. Te ostatnie na poziomie lokalnym przyjmują bardzo często funkcję placówek kultury organizując wydarzenia artystyczne, także w zakresie zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Wśród zagadnień zaprezentowanych w ramach diagnozy obszaru 3 wskazano na sektory kultury i kreatywne (dziedzictwo kulturowe, biblioteki i archiwa, książki i prasa, sztuki wizualne, sztuki performatywne, sztuki audiowizualne), które stanowią istotny czynnik dynamizacji rozwoju społeczno-gospodarczego i pobudzania innowacyjności. Przedsiębiorstwa działające w ramach tych sektorów tworzą wysokiej jakości miejsca pracy. Poza czynnikami ekonomicznymi wpływają na budowanie wrażliwości społecznej, pobudzanie kreatywności, tworząc produkty i usługi w oparciu o wartości artystyczne, kulturalne i sztukę, przybliżając kulturę i dziedzictwo kulturowe masowemu odbiorcy.

Wśród celów strategii jako cel główny wskazano wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego, a wśród trzech celów szczegółowych znalazł się zapis o wzmacnianiu roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich. Jednym z priorytetów tego celu stała się ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury. Kluczowym zadaniem państwa jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków.

4.2. Relacje Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewno na lata 2025-2028 z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030.

Przyjęta została uchwałą nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 r. To jeden z najważniejszych dokumentów określających politykę i kierunki rozwoju Pomorza do 2030 r. Wśród szerokiego wachlarza zagadnień tematyka ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym stanowi niewielki wycinek poruszanych problemów. Tym niemniej powiązana jest z licznymi zjawiskami natury społecznej, co zapewnia jej istotną rolę w przedstawianym programie strategii działań.

W rozdziale poświęconym wyzwaniom globalnym i wnioskowi z analizy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa pomorskiego, zawarto podstawowe tezy diagnostyczne, kluczowe z punktu widzenia planowania interwencji. W punkcie 2 znalazły zagadnienia otwartej wspólnoty regionalnej. Region pomorski charakteryzuje się różnorodnością kulturową i bogatym dziedzictwem materialnym oraz niematerialnym. Wskazano na znaczny potencjał tkwiący w obiektach dziedzictwa kulturowego, wobec którego konieczne są działania na różnych szczeblach administracji, w ramach ochrony i opieki nad zabytkami w celu zahamowania ich degradacji i poprawy stanu funkcjonowania. W punkcie 3 przedstawiono problemy gospodarki, wśród których rozważano ofertę turystyczną i sposoby spędzania czasu wolnego. Tutaj przedstawiono szerokie możliwości uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych dzięki zasobom materialnym dziedzictwa kulturowego. Również w analizie SWOT jako jedną z mocnych stron podkreślono różnorodność kulturową regionu, a co za tym idzie bogate dziedzictwo kulturowe.

W rozdziale prezentującym scenariusz rozwoju województwa pomorskiego do 2030 r., w wariantcie optymistycznym wskazano na znaczenie dziedzictwa kulturowego w rozwijaniu tożsamości i form aktywności artystycznej stabilnej wspólnoty obywatelskiej. Rozdział poświęcony zasadom horyzontalnym strategii omawia zasadę racjonalnego gospodarowania przestrzenią, z uwzględnieniem terenów cennych historycznie, krajobrazowo i przyrodniczo. Z kolei w części prezentującej cele strategiczne i operacyjne, w celu strategicznym 2 mówiącym o otwartej wspólnocie regionalnej, znalazł się zapis o dziedzictwie kulturowym materialnym i niematerialnym, jako niezbędnym czynniku do budowania otwartej wspólnoty regionalnej. W sposobach realizacji celów wymieniony został kapitał społeczny, który w województwie pomorskim charakteryzuje bogactwo różnorodności, przede wszystkim w wymiarze kulturowym, etnicznym, historycznym i społecznym. Natomiast w przesłankach realizacji celu podkreślono wciąż niewystarczającą liczbę inwestorów zainteresowanych wykorzystywaniem i utrzymywaniem obiektów zabytkowych, co skutkuje ich degradacją. Zagrożeniem dla stanu zabytków jest również brak ich użytkowania, a jedną z możliwości ich zachowania jest adaptacja do nowych funkcji.

W zakresie dziedzictwa niematerialnego, widoczny jest jego ogromny potencjał służący budowie kapitału społecznego Pomorza, natomiast mankamentem jest jego relatywnie niska rozpoznawalność. W celu

strategicznym 3 podniesiono zagadnienia oferty turystycznej i spędzania czasu wolnego. W przesłankach do osiągnięcia tego celu wymienione zostały: wysoka atrakcyjność turystyczna, unikatowe walory przyrodnicze i kulturowe, widoczna zmiana oczekiwań odwiedzających województwo związana ze skutkami pandemii COVID-19 oraz coraz większa świadomość zdrowotna i starzenie się społeczeństwa. W sposobie realizacji podkreślono konieczność wzmocnienia całorocznej i atrakcyjnej oferty turystycznej w oparciu o zasoby i walory przyrodnicze, kulturowe, krajobrazowe oraz funkcje metropolitalne.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030 wraz z planem zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego Trójmiasta został przyjęty uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 roku, wszedł w życie z dniem 1 marca 2017 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z 2017, poz. 60).

Dokument ten określa: wizję zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego oraz politykę przestrzenną poprzez przyjęte cele, kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa. Ponadto wskazuje działania i przedsięwzięcia polityki przestrzennej służące realizacji kierunków, podporządkowane wizji zagospodarowania przestrzennego województwa. Zawiera także w rozdziale 3.14 prezentującym uwarunkowania wewnętrzne, charakterystykę środowiska kulturowego województwa oraz sposoby jego ochrony. Wskazuje na zróżnicowanie form i intensywności występowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa. Rejestr zabytków województwa pomorskiego obejmuje 568 zabytków archeologicznych i 1986 obiektów nieruchomych (architektury i budownictwa, układów przestrzennych czy zieleni komponowanej). Wśród zabytków archeologicznych na terenie gminy Gniewino jako zwykle cenną wskazano osadę otwartą w Nadolu. Natomiast w grupie zabytków nieruchomych, wśród pałaców neostylowych, wymieniony został pałac w Chynowie.

W zakresie potrzeb i wyzwań jako najważniejsze działania wymieniono ochronę oraz utrzymanie walorów środowiska kulturowego regionu. W dobie wzrastającej presji inwestycyjnej działania takie wymagają zapewnienia warunków dla trwałego zachowania, zagospodarowania i utrzymania zabytkowych krajobrazów kulturowych oraz zespołów zabytków. W tym celu konieczne jest:

- 1) przywracanie historycznych zespołów staromiejskich oraz układów wiejskich;
- 2) odnowę zabytkowych obiektów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji;
- 3) kompleksową odbudowę zdegradowanych zespołów zabytkowych w obszarach historycznych centrów miast i wsi, złoża rezydencjonalnych, terenów zielonych, w tym założeń parkowych, alei, szpalerów oraz nieużytkowanych kościołów i cmentarzy;
- 4) przeciwdziałanie dewastacji zabytków techniki, przemysłu oraz stanowisk archeologicznych;
- 5) promowanie i oznaczenie w terenie historycznych miejsc pamięci;

6) rozwój nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza systemu parków kulturowych;

7) zabezpieczenie i prace konserwatorskie przy obiektach archeologicznych o własnej formie terenowej

Jako istotne zadanie wskazano opracowanie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założeń urbanistycznych i krajobrazowych), będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniących istotną rolę dla budowania tożsamości regionu.

Ponadto przedstawiono potrzebę określenia pomorskiej listy zabytków nieruchomych (obiektów, układów przestrzennych zabytkowych, krajobrazów kulturowych), które z uwagi na ponadregionalne znaczenie, duże wartości historyczne, naukowe i artystyczne oraz znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i świadomości społecznej mogą zostać uznane za pomnik historii oraz określenia tych obszarów krajobrazu kulturowego regionu, które z uwagi na swoje wartości historyczne mają istotne znaczenie dla zachowania krajobrazu kulturowego regionu i jego tożsamości i powinny podlegać ochronie, np. w formie parków kulturowych.

W rozdziale 6 prezentującym politykę przestrzenną województwa pomorskiego, jednym z kierunków jest ochrona obszarów o charakterystycznym krajobrazie kulturowym lub znaczeniu historycznym (3.2.)

Realizacja tego kierunku będzie skupiona przede wszystkim na :

- Zachowaniu, ochronie tożsamości historyczno-kulturowej oraz promocji zasobów i walorów kulturowych województwa, a w szczególności obiektów zabytkowych i założeń przestrzennych
- Rewaloryzacji zdegradowanych przestrzeni o bogatej tradycji historycznej oraz obiektów zabytkowych
- Rozwijaniu i promowaniu szlaków kulturowych ukształtowanych w oparciu o zasoby kulturowe (szlak dworów, czy szlak cmentarzy ewangelickich gminy Gniewino).

W tym celu opracowano szereg zasad zagospodarowania przestrzennego, określających sposób realizacji kierunku 3.2:

3.2.1. Zasada harmonijnego kształtowania zagospodarowania przestrzennego obszarów i obiektów o wartościach kulturowych i krajobrazowych oraz ich otoczenia, w szczególności wpisanych do rejestru oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, ustanowionych pomników historii i parków kulturowych.

3.2.2. Zasada ochrony walorów widokowych, w tym panoram oraz przedpoli ekspozycyjnych zabytkowych wsi i miast, obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej stanowiących dominanty architektoniczne.

3.2.3. Zasada ochrony dziedzictwa archeologicznego i udostępniania stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową dla celów dydaktycznych, naukowych i turystycznych, poprzez np. tworzenie parków kulturowych dziedzictwa archeologicznego.

3.2.4. Zasada kształtowania w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego sieci szlaków kulturowych, wyposażonych w odpowiednią infrastrukturę towarzyszącą oraz rozpoznawalny w przestrzeni system identyfikacji wizualnej.

3.2.5. Zasada kształtowania otoczenia obiektów dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej w sposób kreujący przestrzeń publiczną integrującą mieszkańców, z uwzględnieniem i poszanowaniem wartości kulturowych i krajobrazowych.

3.2.6 Zasada stosowania tradycyjnych dla poszczególnych części regionu form architektury wiejskiej (w zakresie bryły, kształtu dachu, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych).

3.2.7. Zasada zachowania wartościowych drewnianych obiektów dziedzictwa kulturowego in situ, a w sytuacjach, które tego wymagają, przenoszenia najwartościowszych obiektów do parków lub muzeów etnograficznych (skansen w Nadolu).

3.2.8. Zasada obejmowania ochroną planistyczną w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków oraz wartościowych obiektów historyczno-kulturowych nie objętych dotychczas żadną prawną formą ochrony.

3.2.9. Zasada określania w treści studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, obszarów i obiektów o wysokich wartościach kulturowych, proponowanych w Planie do objęcia ochroną w postaci pomników historii i parków kulturowych. Brak woli określenia tych obszarów wymaga indywidualnego uzasadnienia w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

3.2.10. Zasada uwzględniania w gminnych dokumentach planistycznych programów opieki nad zabytkami, sporządzanych w oparciu o aktualne gminne ewidencje zabytków, a w przypadku braku programów opieki nad zabytkami i ewidencji gminnej, uwzględnianie ewidencji wojewódzkiej.

Wśród licznych przewidzianych działań i przedsięwzięć polityki przestrzennej, służących realizacji kierunku 3.2. na terenie gminy Gniewino wskazano:

- zachowanie i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc kaźni, wydarzeń oraz walk historycznych również z czasu II wojny światowej (cmentarz-pomnik w Rybnie);
- obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych miejsc o wysokich i wyjątkowych wartościach, gdzie została zachowana historyczna struktura przestrzeni i szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe (Salino – zespół o wartościach archeologiczno-architektoniczno-krajobrazowych.)

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2025-2028 zgodny jest z zapisami obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

4.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2021- 2024 .

To podstawowy dokument służący do stworzenia przez samorząd terytorialny warunków dla inicjowania i wspierania działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Stanowi kontynuację trzech poprzednich programów, a dokonana analiza ówczesnych założeń i sposobów realizacji, stała się podstawą do nowych ustaleń.

Program składa się z trzech części, z których w pierwszej dokonano aktualizacji uwarunkowań prawnych na poziomie krajowym i wojewódzkim. W części drugiej zawarto charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego na terenie województwa pomorskiego, a w trzeciej przedstawiono cel operacyjny i kierunki działań, z włączeniem zagadnień ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego.

Zagadnienia ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego znalazły się także w rozdziale poświęconym charakterystyce zasobu i analizie stanu zachowania dziedzictwa kulturowego. Zwrócono uwagę na region Północnych Kaszub, gdzie przekazywane jest z pokolenia na pokolenie niematerialne dziedzictwo z jego regionalną specyfiką w zakresie tradycji obrzędowych, rękodzielniczych, muzycznych czy kulinarnych. Jednym z narzędzi badania dziedzictwa niematerialnego jest stworzenie jego krajowej listy. Prace nad tym trwają od 2014 r., kiedy to władze samorządu terytorialnego podpisały list intencyjny z czołowymi placówkami kultury w województwie pomorskim (Uniwersytet Gdański, Instytut Kaszubski i Muzeum Narodowe).

W części programowej podtrzymano cel określony w poprzednim programie na lata 2016-2019, czyli wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej. Uproszczono natomiast zapisy dotyczące dwóch priorytetów, a w związku z tym kierunków działań, dostosowując je do zapisów ustawy o ochronie zabytków, w której rozróżniono ochronę zabytków czyli działania administracyjne od opieki nad zabytkami, czyli działania właścicielskie.

4.2.4. Program opieki nad zabytkami powiatu wejherowskiego 2022-2025.

Dokument ten uzyskał właśnie pozytywną opinię Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku i oczekuje na przyjęcie przez władze samorządowe powiatu wejherowskiego. W związku z powyższym przedstawiamy główne założenia programu, licząc, że wkrótce formalnością stanie się za dość.

W tym opracowaniu znalazła się charakterystyka zasobu dziedzictwa kulturowego całego powiatu, uwzględniając także teren gminy Gniewino. Wśród prezentowanych zabytków wymieniono w grupie obiektów sakralnych trzy zabytkowe kościoły zachowane na obszarze gminy (Gniewino, Kostkowo, Salino). Wskazano także na dużą ilość cmentarzy ewangelickich (17), z których znaczna część pozostaje zaniedbana. Elementem charakterystycznym dla krajobrazu gminy Gniewno zostały uznane liczne

założenia dworsko-parkowe z folwarkami (15), pozostałe po obszernych majątkach szlacheckich. Jako drugą grupę wyróżniających się budowli określono siedziby urzędów celnych i budynki mieszkalne pracowników tego urzędu.

Założenia programowe zostały sformułowane jako wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym powiatu wejherowskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu. Wśród trzech priorytetów wymieniono 1: zachowanie dziedzictwa kulturowego powiatu wejherowskiego, 2: ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu wejherowskiego oraz 3: badanie, dokumentacja, promocja i edukacja dziedzictwa kulturowego powiatu wejherowskiego.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2025-2028 zgodny jest z Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego na lata 2022- 2025 .

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1. Strategia Rozwoju Gminy Gniewino do 2025 r.

Dokument został przyjęty uchwałą Rady Gminy Gniewino z dnia 27 kwietnia 2016 r. i zawiera koncepcję zrównoważonego rozwoju gminy, pozwalającą na opracowanie działań, które pozwolą także na dostęp do środków Unii Europejskiej. Strategia jest podstawowym narzędziem programowania rozwoju gminy, określa misję, cele i kierunki działania. Dla zagadnień ochrony i opieki nad zabytkami istotne jest docenienie w tym opracowaniu walorów środowiska kulturowego (rozdział 5.3.). Przy odpowiednim utrzymaniu i eksponowaniu obiekty charakterystyczne dla Gminy Gniewino mają szansę stać się nie tylko elementem identyfikacyjnym tego regionu ale także szansą rozwoju turystyki. Wyszczególniono najcenniejsze obiekty w kategoriach zespoły dworsko- parkowe, zespoły przemysłowe, zabytki sakralne i sepulkralne, a także archeologiczne. W ocenie dokumentu część tych zabytków nie jest właściwie chroniona. Obecny stan rzeczy zdaje się potwierdzać tę opinię, gdyż z wymienionych obiektów, zwłaszcza przemysłowych, niektóre już dzisiaj nie istnieją (Perlino-młyn, Rybno-kuźnie). Tym bardziej należy docenić wysiłki w utrzymaniu, a także przeprowadzeniu właściwej renowacji takich obiektów jak zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem w Chynowie, zespół dworsko-parkowy w Lisewie, czy zespół dworsko-parkowy, kościół i kaplica grobowa rodziny Rexin w Salinie.

Szczególnie gdy w priorytetach strategii znalazły się zapisy co do przyszłych działań na rzecz obiektów kulturowych. Priorytet I wskazuje na utrzymanie i rozwój infrastruktury wzmacniającej konkurencyjność oraz atrakcyjność Gminy Gniewino. Jeden z celów (3) to finalizacja procesu tworzenia zintegrowanego systemu infrastruktury turystycznej, sportowej i biznesowej w gminie, poprzez „3.2. Utworzenie obiektu turystycznego bazującego na atrakcjach historycznych, etnograficznych i kulturowych; 3.3. Dalszy rozwój szlaków i drobnej infrastruktury turystycznej”.

W priorytecie III określonym jako wysoka jakość życia mieszkańców, korzystne warunki inwestowania i osadnictwa w Gminie Gniewino, Cel 10 to „Współpraca z otoczeniem gminy, jej kluczowymi partnerami oraz mieszkańcami, przyjezdnymi i inwestorami, a zadania: 10.1 Wspólna z powołanymi do tego celu instytucjami działalność na rzecz zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego, historycznego i lokalnych tradycji”,

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2025-2028 zgodny jest z zapisami Strategii Rozwoju Gminy Gniewino do 2025 r.

5.2. Raport o stanie Gminy Gniewino 2021.

W tym opracowaniu przedstawiono najważniejsze dokumenty prawne kształtujące politykę Gminy Gniewino, uchwalone przez Radę Gminy w 2021 r. , a także stopień ich realizacji.. Dla zagadnień ochrony i opieki nad zabytkami najważniejszym dokumentem jest uchwała nr XXV/205/2021, z dnia 17.06,2021 r. w sprawie udzielenia dotacji na prace konserwatorskie przy kościele filialnym pw. św. Józefa w Salinie.

Na uwagę zasługuje także sporządzenie i uchwalenie planów odnowy poszczególnych miejscowości gminy, gdyż wszystkie pośrednio dotyczą problemów konserwatorskich.

- Plan Odnowy miejscowości Gniewino, Strzebielinko i Strzebielinek (sołectwo Gniewino) na lata 2018 – 2025, uchwała nr LVII/426/2018 z dnia 16 października 2018 r.
- Plan Odnowy miejscowości Kostkowo na lata 2018 – 2025, uchwała nr LVII/427/2018, z dnia 16 października 2018 r.
- Plan Odnowy miejscowości Lisewo, Jęczewo (sołectwo Lisewo) na lata 2018 – 2025, uchwała nr LVII/428/2018, z dnia 16 października 2018 r.
- Plan Odnowy miejscowości Tadzino i Płaczewo (sołectwo Tadzino) na lata 2018 – 2025, uchwała nr LVII/429/2018, z dnia 16 października 2018 r.
- Plan Odnowy miejscowości Mierzynko, Salino, Salinko, Dębina (sołectwo Mierzynko), na lata 2018 – 2025, uchwała nr LVII/429/2018, z dnia 16 października 2018 r.
- Plan odnowy miejscowości Bychowo i Toliszczek (sołectwo Bychowo) na lata 2019 – 2026, uchwała nr XV/128/2020, z dnia 10 kwietnia 2020 r.

Kolejnym ważnym krokiem dla zagadnień ochrony i opieki nad zabytkami było przyjęcie przez Radę Gminy 8 uchwał o przystąpieniu do opracowań lub zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, ponieważ w planach zapisana jest ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jak również

znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Uchwalono także przyjęcie zmian fragmentów obrębu Kostkowo i Słuszewo oraz fragmentu obrębu Salinko.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino na lata 2025-2086 pozostaje spójny z Raportem o stanie Gminy Gniewino 2021.

5.2. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Gmina opracowuje miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, które stanowią akty prawa miejscowego, w celu ustalenia przeznaczenia terenów, w tym dla inwestycji celu publicznego, oraz określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy.

Zasady i wytyczne do opracowywania problematyki ochrony zabytków, dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego gmin zostały zawarte w Poradniku opublikowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (Warszawa 2011). Według wskazanych tam zapisów plan miejscowy powinien zapewnić zachowanie i eksponowanie zasobu oraz walorów dziedzictwa kulturowego, ochronę i przywracanie do stanu właściwego zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego, a także kształtowanie harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych.

Większość uchwalanych planów to plany dotyczące fragmentów obrębu lub pojedynczych działek, rzadko obejmują całościowo jedną miejscowość. Tym samym, chociaż każdy z planów zawiera obowiązkowe zapisy ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, niekiedy trudno jest ocenić rolę ochrony dziedzictwa kulturowego w polityce planistycznej gminy.

Obszar gminy w około 60% pokryty jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Tereny nieobjęte planami to głównie obszary położone w północnej i pd.-zach. części gminy.

Zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w planach miejscowych obowiązkowo określa się zasady dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, a projekt planu uzgadnia się z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Obowiązujące w Gminie Gniewino plany miejscowe uwzględniają stan zasobów kulturowych, w tym zabytki wpisane do rejestru zabytków, włączone do gminnej ewidencji zabytków i wskazane do ochrony poprzez same zapisy planów. Ponadto ustalają zasady ich ochrony, warunki konserwatorskie dotyczące nowych realizacji w strefach ochrony konserwatorskiej, zasady ochrony zespołów zabudowy i innych historycznych elementów przestrzeni miejskiej, jak m.in. formy zieleni komponowanej, a także zasady ochrony archeologicznej.

Obowiązujące na dzień 20.03.2023 r. plany miejscowe, na obszarze których znajdują się obiekty i obszary o walorach zabytkowych, wskazano w poniższej tabeli:

L.P.	Plan miejscowy	Przedmiot ochrony konserwatorskiej
1.	Uchwała nr XLII/322/2017 z dnia 20 listopada 2017 r. w sprawie uchwalenia zmian dla obrębu Nadole.	- teren objęty strefą ochrony konserwatorskiej zespołu ruralistycznego wsi Nadole - teren objęty strefą ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego - budynki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków
2.	Uchwała nr XLII/323/2017 z dnia 20 listopada 2017 r. w sprawie uchwalenia mpzp dla fragmentu ws Chynowie.	- ochrona konserwatorska zespołu ruralistycznego wsi Chynowie - ochrona ekspozycji zespołu ruralistycznego wsi Chynowie - ochronę historycznych zadrzewień i historycznych komponowanych układów zieleni - teren w części objęty strefą ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego znajdującego się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych
3.	Uchwała nr LV/409/2018 z dnia 14 września 2018 r. w sprawie uchwalenia zmian mpzp dla fragmentu obrębu Kostkowo.	- teren w części objęty strefą ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego - teren objęty strefą ochrony konserwatorskiej zespołu młyńskiego
4.	Uchwała nr III/19/2018 z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie uchwalenia mpzp cmentarza komunalnego w miejscowości Gniewinko.	- ochronie podlega obrys i usytuowanie zabytkowego cmentarza ewangelickiego ujętego w Wojewódzkiej oraz Gminnej Ewidencji Zabytków.
5.	Uchwała nr V/38/2019 z dnia 28 marca 2019 r. w sprawie zmian do mpzp obrębu Salino.	- strefa ochrony ekspozycji historycznego układu ruralistycznego wsi Salino
6.	Uchwała nr VIII/69/2019 z dnia 19 sierpnia 2019 r. w sprawie uchwalenia mpzp części obrębu Gniewino.	- teren w części objęty strefą ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego ujętego w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych - strefa ochrony konserwatorskiej zespołu ruralistycznego wsi Gniewino - ochrona obiektów o wartościach kulturowych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków,

		- strefa ochrony zabytku archeologicznego pozostałości historycznego osadnictwa wsi Gniewino o średniowiecznym rodowodzie, - ochrona z zakresie lokalizacji krzyża (istniejąca działka nr 126/1 – ul. Strażacka 2) – obiektu kultu religijnego o wartościach historyczno-kulturowych.
7.	Uchwała nr XV/129/2020 z dnia 02. kwietnia 2020 r. w sprawie uchwalenia mpzp części obrębu Kostkowo.	- zasady ochrony obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków - zasady ochrony obiektów o wartościach historyczno-kulturowych
8.	Uchwała nr XXXVI/300/2022 z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia zmiany mpzp dla fragmentów obrębu Chynowie.	- zasady ochrony konserwatorskiej stanowiska archeologicznego - zasady ochrony dla terenu położonego w strefie ochrony konserwatorskiej zespołu ruralistycznego wsi Chynowie - zasady ochrony ekspozycji zespołu ruralistycznego wsi Chynowie
9.	Uchwała XXXVI/301/2022 z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia zmiany mpzp dla fragmentu obrębu Perlino.	- ochrona budynków o wartościach historyczno-kulturowych tworzących klimat wsi Perlino (siedlisko z lat 40 XX wieku).
10.	Uchwała nr XXXVI/302/2022 z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia zmiany w mpzp dla fragmentów obrębu Rybna	- ochrona ekspozycji zespołu ruralistycznego wsi i zespołu dworsko-parkowego wsi Rybno - ochrona stanowiska archeologicznego

5.3. Stowarzyszenia lokalne.

Lokalna Grupa Działania „Bursztynowy Pasaż” została zawiązana w 2006 roku w celu wdrażania programu pilotażowego Leader+. W ramach tego zadania utworzono obszar pod nazwą „Bursztynowy Pasaż”, w skład którego wchodzi obecnie: Gmina Gniewino oraz Gmina Wejherowo. Głównym celem Stowarzyszenia jest działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, w szczególności poprzez aktywizowanie ludności wiejskiej i realizację Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR).

Władze Stowarzyszenia opracowały kolejną już Lokalną Strategię Rozwoju na lata 2016-2023. W strategii przewidziano działania na rzecz zachowania walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowo-

historycznych, w tym „tradycji regionalnych” oraz dziedzictwa lokalnego”. Znaczna część ludności omawianego obszaru należy do grupy ludności rodzimej – Kaszub i to ona ma największy wpływ na obraz kultury ludowej w tym także twórczości, która czerpie z niej natchnienie. Twórcy i artyści ludowi powiatu zajmują się zwłaszcza rękodzielami rzeźbiarskimi, malarskimi i hafciarskimi. Kunszt i indywidualność powyższych dzieł można podziwiać na coraz liczniejszych imprezach i konkursach organizowanych w regionie. Zasoby dziedzictwa kulturowego występują także w postaci różnorodnych typów obiektów, założeń i zespołów, m.in. zespołów urbanistycznych, obiektów budownictwa sakralnego i świeckiego, zabytków techniki, budynków użyteczności publicznej, założeń pałacowo- i dworsko-parkowych. Na obszarze zachowały się bardzo ciekawe zabytki architektury, głównie zespoły dworsko-parkowe i dwory, stanowiące warte odwiedzenia elementy dziedzictwa kulturowego takie jak Dwór w Bychowie, Lisewski Dwór, Dworek w Salinie, Zagroda Gburska w Nadolu czy Pałac w Chynowie.

6. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I ZASOBU DZIEDZICTWA.

6.1. Kalendarium dziejów obszaru Gminy Gniewino.

Dzieje gminy Gniewino przedstawione zostało jako kalendarium najważniejszych wydarzeń. Pozwoli to na wypunktowanie istotnych faktów historycznych mających znaczenie dla rozwoju tego regionu, który w obecnym kształcie stanowi nie tylko połączenie dawnych, odrębnie funkcjonujących obszarów administracyjnych, ale gdy stanowił lenno zastawne, także terytoriów państwowych.

Powstanie gminy Gniewino jako samodzielnej jednostki administracji polskiej to rok 1945, kiedy włączona została do powiatu lęborskiego w województwie gdańskim. Od 1954 r. należała do powiatu wejherowskiego, funkcjonującego do 1975 r. Po reformie w 1999 r. ponownie przynależy do powiatu wejherowskiego w województwie pomorskim.

Lecz najstarsza tradycja osadnicza tej ziemi to czasy pradziejów, o czym decydowały dogodne warunki geograficzne, klimatyczne, a w czasach późniejszych także bliskość ważnych szlaków handlowych.

8000-4200 p.n.e. - środkowa epoka kamienia (mezolit).

Najstarsze dotąd odnalezione ślady ludzkiej działalności trudniącej się głównie rybołówstwem, myślistwem i zbieractwem, to znaleziska narzędzi takich jak harpun w Gniewinie, czy szydło w Mierzynie.

4200-1700 p.n.e. - młodsza epoka kamienia (neolit).

To czas wyrobu narzędzi krzemiennych, takich jak kamienny toporek znaleziony w Mierzynie. Niekiedy były to importy o czym świadczą wyroby z krzemienia pasiastego pochodzącego z rejonu świętokrzyskiego, znalezione w Salinie (dłuto) i w Gniewinie (siekierka).

1700-1200 p.n.e. – epoka brązu. Znaleziska początkowo pochodzące głównie z importu, stopniowo zastąpione produkcją lokalną (broń, metalowe ozdoby).

1200-550 p.n.e. – okres kultury łużyckiej. Rozwój osad w związku z przewagą gospodarki uprawowej. Zachowane liczne cmentarzyska kurhanowe zawierające popielnice z prochami i przedmioty należące do zmarłego (Gniewino). Częste były skarby (Gniewino – 2 skarby, Mierzynko, Perlino).

500-125 p.n.e – epoka kultury wschodniopomorskiej.

Dalszy rozwój osad, w których rozwój ceramiki i odlewnictwa. Pochówki to głównie cmentarzyska płaskie, z grobami skrzynkowymi, zawierającymi popielnice. Najciekawsze wśród nich to popielnice domkowe (Rybno). Szczególnym znaleziskiem był skarb ze Strzebielinka.

125 p.n.e.- 570 n.e. - okres rzymski.

Osady z domami wznoszonym w konstrukcji słupowej. Zachowane liczne wyroby bursztynowe oraz rzymskie monety brązowe i srebrne.

570-950 n.e - wczesne średniowiecze. Stabilizacja osadnicza z licznymi grodami i osadami. Do osad otwartych należały Gniewino, Chynowie, Mierzyno, a wśród grodów wyróżnia się gród założony na wyspie Jeziora Salińskiego.

Połowa X w. - Pomorze Gdańskie. Podział administracyjny na tzw. opola. Rozwój osad otwartych i obronnych oraz grodzisk wzdłuż głównej drogi handlowej prowadzącej z Gdańska na Pomorze Zachodnie. (via mercatorum), biegnącej doliną rzeki Redy.

Początek XIII - początek XIV w. - Pomorze Gdańskie. Podział administracyjny na kasztelanie; z czterech kasztelanii Pomorza Gdańskiego tereny północno-zachodnie z Gniewinem i Salinem należały do kasztelani w Białogardzie. Główne grody i osady były własnością książąt pomorskich (Salino). Najbardziej wpływowa była rodzina Święców. Charakterystyczną cechą osadnictwa były wsie placowe, z placem w centrum (Salino).

Nastąpił rozwój sieci parafialnej wchodzącej w skład diecezji włocławskiej. Wśród najstarszych parafii znalazło się Salino (1268 r.).

1308 – Państwo Zakonu Krzyżackiego.

Gniewino, Salino, Strzebielino, Jęczewo, Lisewo oraz Bychowo znalazły się w komturii gdańskiej, stanowiąc część wójtostwa lęborskiego, obejmującego ziemie północno-zachodnie. Rybno, Nadole i Opalino należały do puckiego okręgu rybackiego.

Własność ziemską stanowiły majątki przejęte przez zakon po książętach pomorskich. Krzyżacy darowali je swoim zaufanym, stąd źródła odnotowują poszczególne miejscowości. Ta własność rycerska rozrosła się około połowy XIV w. (np. Rybno -1342, Gniewino -1348, Dąbrówka Mała -1357, Bychowo -1377, Chynowie -1383, Nadole -1356, Perlino -1398). Stopniowo postępowała regulacja statusu prawnego wsi. Osady starsze lokowane były na prawie polskim (Mierzyno, Gniewino), często nadania zakonne na prawie niemieckim dotyczyły zmiany prawa polskiego osady już istniejącej (Bychowo, Rybno).

1344 r. - szpital św. Ducha w Gdańsku otrzymał od Krzyżaków wieś Salino, ponownie darowizna powtórzona w 1384 r.

1364 – mistrz krzyżacki Winrych von Kniprode darował wieś Gniewino Szczepanowi z Bładzikowa (Blandzekow).

1375 r. - klasztor cysterek w Żarnowcu kupił część wsi Nadole, a drugą część otrzymał jako darowiznę.

Rozwinięcie sieci parafialnej, w skład której wchodził dekanat lęborski, obejmujący parafię Salino oraz parafię Gniewino.

1410 – klęska grunwaldzka zakonu. Po zwycięstwie wojsk polskich Krzyżacy odzyskali ziemie pucką, lęborską z Gniewinem i Salinem.

1454-1466 – wojna trzynastoletnia. Konflikt zbrojny między państwem zakonu krzyżackiego a Koroną Królestwa Polskiego, rozpoczęty na skutek poparcia przez Polskę powstania Związku Pruskiego przeciwko zakonowi krzyżackiemu.

1476 – 1528 Gniewino stanowiło własność klasztoru cysterek w Żarnowcu jako darowizna Marcina Ropke.

1455 – przegrana bitwa pod Chojnicami. Zastawienie przez Kazimierza Jagiellończyka okręgu bytowskiego i lęborskiego słupskiemu księciu Erykowi II, w zamian za poparcie przeciw zakonowi. W 1460 r. ziemie te ponownie w rękach Krzyżaków.

1466 – II pokój toruński. Pomorze Gdańskie znalazło się w granicach Prus Królewskich Rzeczypospolitej, w województwie pomorskim podzielonym na 8 starostw. Część północno-zachodnia obszaru z Gniewinem i Salinem, położona w obrębie starostwa lęborskiego, stała się znów lennem księstwa słupskiego Eryka II. Wsie Czymanowo, Opalino, Rybno i Nadole pozostały w starostwie puckim.

Dalszy rozwój własności ziemskiej w rejonie Gniewina. Pojawiły się duże posiadłości łączące kilka majątków w klucze (Chynowie – obejmujące Jęczewo, Tadzino, Dąbrówkę Mierzynko; ponadto klucz Bychowo-Perlino).

1493 – zajęcie Salina przez Wawrzyńca Krokowskiego; w posiadaniu tej rodziny do 1658.

1526 – Zygmunt Stary przekazał ziemie lęborsko-bytowskie książętom zachodniopomorskim – Jerzemu I oraz Barnimowi IX.

1527 - Gniewino zostało kupione od klasztoru w Żarnowcu przez rodzinę Wejherów.

1528 – kościół w Gniewnie przejmują luteranie; predykanat lutherański z Gniewina odprawia nabożeństwa w Krokowej i Salinie.

1575 – Chynowie z Jęczewem, Tadzinem, Dąbrówką Małą i Mierzynkiem tworzą klucz majątkowy Chynowskich.

1637 – po śmierci ostatniego z tej dynastii - Bogusława XIV okręg bytowsko-lęborski powrócił do Rzeczypospolitej. W 1641 r. na Sejmie Walnym w Warszawie uchwalono formalne wcielenie ziemi lęborskiej

i bytowskiej do województwa pomorskiego. Odtąd w sejmikach pruskich i Walnym Sejmie z Łęborka brało udział dwóch posłów.

1657 – Jan Kazimierz podczas wojny ze Szwedami, w ramach ustaleń traktatu welawsko-bydgoskiego, oddał w lenno ziemie bytowsko-łęborskie elektorowi pruskiemu Fryderykowi Wilhelmowi. Prawa elektora do tych ziem lennych Łęborka i Bytowa zagwarantował traktat pokojowy w Oliwie z 1660 r., ratyfikowany przez sejm w Warszawie. Do 1666 r. utrzymał się w Łęborku polski urząd starosty. Następnie połączono powiaty Bytów i Łębork, pod władzą starosty generalnego, który swoją siedzibę miał w Łęborku. Stopniowo wprowadzono administrację pruską.

1704 – właścicielem Salina rodzina von Rexin; po ustanowieniu w 1756 r. majoratu Wódka-Gniewino, w Salinie wydzielona tzw. resztówka.

1772 – po rozbiórce teren Gniewina znalazł się na obszarze **Królestwa Prus**, a po reformie administracyjnej w 1816 r. w prowincji Pomorze, w rejencji koszalińskiej i w powiecie łęborskim. Miejscowości Czymanowo, Opalino, Rybno i Nadole pozostały w prowincji Prusy Zachodnie, w rejencji początkowo kwidzyńskiej, a od 1793 r. - gdańskiej, w powiecie puckim.

Przez cały okres zaboru pruskiego zarówno ziemia łęborska jak wejherowska były rejonem zdecydowanie rolniczym, z małymi zakładami przetwórczymi typu gorzelnie, młyny, mleczarnie i tartaki. Nadal funkcjonowały duże posiadłości łączące kilka majątków w klucze (Gniewino-Wódka rodziny von Rexin). Obok nich istniały majątki stopniowo rozdrabniane, tracące na znaczeniu i rentowności (Opalino, Słuszewo).

1836 - właściciele majątków zawiązali Związek Rolników. Członkowie wprowadzali w swoich majątkach nowe odmiany zbóż i kartofli, nowe metody nawożenia. Od 1840 roku związek wydawał własną gazetę.

1839 – budowa kościoła ewangelickiego w Salinie.

1853 - Pomorze otrzymało państwową dotację na meliorację pól, z której skorzystali m.in. właściciele majątków powiatu łęborskiego. Częściowo spuszczać wodę z Jeziora Choczewskiego dokonano melioracji majątków m.i. Salino, Salinko, Gniewinko, Mierzyno i Mierzynko. Budując pierwsze w okolicy wodociągi doprowadzono wodę do części wsi.

1870 – wzniesienie neogotyckiego kościoła ewangelickiego w Gniewinie, na miejscu starszego z 1776 r.

1890 – budowa szkół w Salinie, Chynowie i Rybnie.

1910 – otwarcie linii kolejowej Wejherowo-Garczegorze, z przystankami Słuszewo, Kostkowo, Gniewino oraz Toliszczek

1920 – na podstawie ustaleń traktatu wersalskiego, obszar Gniewina leżący na terenie powiatu łęborskiego znalazł się w granicach Rzeszy Niemieckiej. Wyjątkiem była wieś Nadole, która wywalczyła przyłączenie do powiatu morskiego w Rzeczypospolitej. W tym czasie charakterystycznym zjawiskiem na tym terenie były

liczne domy celne i osiedla pracowników celnych powstające wzdłuż granicy z Polską (Gniewino, Chynowie, Rybno, Strzebielinko i Toliszczek).

1933 – budowa katolickiego kościoła pw. św. Ottona w Kostkowie.

1938 – Augustyn Konkół odebrał od prezydenta Ignacego Mościckiego tytuł honorowego wójta Nadola, za działalność patriotyczną na rzecz II Rzeczypospolitej.

1939 – okres II wojny obfitujący w liczne dramatyczne wydarzenia związane z prześladowaniami i kaźnią mieszkańców (Lasy Piaśnickie, październik 1939 - kwiecień 1940,)

1945 - Gniewino znalazło się wśród 8 gmin wiejskich powiatu lęborskiego, w województwie koszalińskim.

1954 – przyłączenie gminy Gniewno do nowo utworzonego **powiatu wejherowskiego**, zlikwidowanego w 1974 r.

1976 - 1983 – budowa wodnej elektrowni szczytowo-pompowej w Czymanowie, z górnym zbiornikiem zlokalizowanym w miejscu przeniesionej wsi Kolkowo.

1982-1989 – prace nad elektrownią jądrową w miejscu wsi Kartoszyno.

1986 – rozbudowa linii kolejowej Wejherowo-Rybno w związku z budową elektrowni wodnej i jądrowej. Połączenie zamknięte w 1992.

1987 – otwarto skansen tradycyjnego budownictwa z okolic Jeziora Żarnowieckiego w Nadolu.

1999 – kolejne aktywowanie powiatu wejherowskiego z gminą Gniewino obejmującą 12 sołectw: Chynowie, Czymanowo, Gniewino, Kostkowo, Lisewo, Mierzynko, Mierzyno, Nadole, Perlino, Rybno, Tadzino oraz Bychowo.

2006 – otwarcie kompleksu rekreacyjno-turystycznego „Kaszubskie Oko” z wieżą widokową.

2012 – budowa Centrum Sportowego z 3 boiskami, krytą pływalnią, halą sportową i kortem tenisowym.

6.2. Prezentacja krajobrazu kulturowego.

Gmina Gniewino leży w części północnej województwa pomorskiego, w powiecie wejherowskim. Zlokalizowana jest na terenie krainy geograficznej zwanej Pobrzeżem Kaszubskim, charakteryzującym się niezwykle urozmaiconym ukształtowaniem fizjograficznym. W rzeźbie terenu ukształtowanej przez lodowce wyróżniają się dwie wysoczyzny morenowe: Kępa Gniewinowska i Kępa Salińska, a między nimi leży Rynna Słuszewska. Całość tworzy mocno pofałdowany, a także znacznie zalesiony obszar. Akweny wodne to Jezioro Żarnowieckie oraz Jeziora: Salińskie, Dąbrze, Czarne oraz Choczewskie. Z rzek Pobrzeża Kaszubskiego najdłuższa jest Piaśnica, wypływająca w Puszczy Darżlubskiej, następnie kierująca się na północ. Przepływając przez Jezioro Żarnowieckie, uchodzi do Bałtyku w okolicach Dębek. Jej lewostronny dopływ to Bychowska Struga, która wpada do Jeziora Żarnowieckiego..

Tak ukształtowany krajobraz został poprzez stulecia wzbogacony elementami wprowadzonymi przez działalność człowieka. Należy do nich układ komunikacyjny, a najstarsza i najważniejsza to historyczna

droga prowadząca z Wejherowa-Bolszewa w kierunku północno-zachodnim, przez Rybno, Kostkowo Mierzyno, czyli obecna droga powiatowa 1438G, która w Żelaźnie łączy się ze starym traktem Puck-Słupsk. Rybno stanowi węzeł komunikacyjny, gdyż w tym miejscu odchodzi droga 1436G wiodąca prosto na północ, wzdłuż Jeziora Żarnowieckiego przez Opalino i Czymanowo do Nadola, a także droga do Gniewina przez Strzebielinek. Rozwinięciem komunikacyjnym była otwarta w 1910 r. lina kolejowa Wejherowo-Garczegorze prowadząca przez Słuszewo-Kostkowo-Gniewino i Toliszczek. Rozbudowana w 1989 r. na odcinku Wejherowo-Rybno, w związku z pracami nad budową elektrowni wodnej w Czymanowie, została zamknięta w 1992 r. Zapisła się jednak na stałe w krajobrazie gminy Gniewino, pozostały po niej w krajobrazie nasypy kolejowe i fragmenty torów, a także budynki (Kostkowo).

Przy szlakach komunikacyjnych powstały wsie, w tym te najstarsze o korzeniach średniowiecznych, wynikających z nadeń jeszcze książęcych czy zakonnych. Na terenie gminy Gniewino najstarszymi osadami były Salino, Gniewino i Nadole. Przy czym Salino i Gniewino to typowe wsie placowe, jednocześnie siedziby parafii z kościołem parafialnym do dziś stanowiącym dominantę w sylwecie wsi. Charakterystyczny jest natomiast brak kapliczek przydrożnych, nie stawianych na terytorium, gdzie od połowy XVI w. przeważali luteranie, a w XIX w. ewangelicy. Z kolei Nadole było zawsze wsią rybacką, rozwijającą się wzdłuż drogi prowadzącej zachodnim brzegiem Jeziora Żarnowieckiego.

Pozostałe miejscowości o genezie średniowiecznej, funkcjonowały jako majątki, początkowo rycerskie, z biegiem wieków stając się własnością ziemską możnych rodów. Właśnie duże założenia dworsko-parkowe z folwarkami to kolejny charakterystyczny element dla krajobrazu gminy Gniewno. Zazwyczaj dominantę zespołu stanowi budynek dworu, poprzedzony podjazdem, do którego prowadzi aleja dojazdowa. Przy siedzibie właściciela znajduje się starannie zaprojektowany park. Zabudowania folwarku tworzą okazałe budynki inwentarskie, wyznaczające regularny dziedziniec. W pobliżu znajduje się najczęściej osada folwarczna z zabudowaniami wielorodzinnymi typu czworaki.

Równie charakterystycznym elementem krajobrazu, wyróżniającym gminę Gniewno, są liczne dawne cmentarze ewangelickie. Zazwyczaj zlokalizowane poza obrębem wsi, położone na lesistych zboczach wzniesień lub typu śródpolnego, wyróżniające się kępą starodrzewu w przestrzeni pól. Na terenie gminy Gniewno dotrwało w różnym stanie aż 17 takich nekropoli.

W zabudowie historycznych wsi zachowały się już nieliczne przykłady typowych domów kaszubskich, wznoszonych w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną lub cegłą (Nadole, skansen ul. Bałtycka 2 oraz budynek przy ul. Kaszubskiej 39). Obecnie przeważają ceglane, parterowe budynki, zazwyczaj w otoczeniu okazalszych budynków gospodarczych. Natomiast wśród obiektów użyteczności publicznej wykształciły się rozwiązania charakterystyczne, związane z ich funkcją. Trzeba tu wspomnieć o budynkach szkolnych, bardzo licznych od końca XIX w. (Chynowie, Salino, Rybno), czy wznoszonych po 1920 r. domach celników (Gniewino, Chynowie, Strzebielinko, Rybno, Toliszczek).

Funkcjonowały także przez wieki zakłady przetwórcze, głównie młyny (Kostkowo), wzdłuż Bychowskiej Strugi (Perlino – zachowany jedynie przepust), tartaki (Chynowie), gorzelnie (nieistniejąca w Gniewinie, zachowany komin w Chynowie i w Rybnie).

Krajobraz kulturowy gminy Gniewino to dzieło wielu pokoleń, a zadaniem obecnego pokolenia jest nie tylko ochrona tych wszystkich historycznych elementów, ale rozważa przy wprowadzaniu nowości. W dobie szybkich inwestycji i zachwycie tym co największe lub najwyższe, tak istotna pozostaje harmonia w kształtowaniu otaczającego nas krajobrazu, aby uniknąć deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa przekazanego nam przez poprzedników.

6.3. Charakterystyka zasobu dziedzictwa:

6.3.1. Układy ruralistyczne.

Większość wsi gminy Gniewino może wykazać się średniowiecznym rodowodem. Najstarszą osadą powstałą jeszcze z nadania książąt pomorskich było Salino, odnotowane w źródłach w 1268 r. W tym czasie według źródeł funkcjonowała tam również parafia z prepozytem Michałem. Od około połowy XIV w. nastąpił ożywiony ruch lokacyjny prowadzony przez zakon krzyżacki, chociaż w wielu przypadkach była to jedynie regulacja prawna dotycząca istniejących już wcześniej miejscowości. Stosowano zarówno prawo polskie jak i niemieckie. Poza Salinem najstarszymi miejscowościami były Gniewino (1348), Opalino (1342, Rybno (1342) i Nadole (1356). Przy czym Salino i Gniewino wykształciły typ wsi placowej, zapewne z racji istnienia parafii z kościołem parafialnym. Natomiast Nadole, pierwotnie własność pomorskiej rodziny Kunostowiczów, a następnie klasztoru w Żarnowcu, było zawsze wsią rybacką, rozwijającą się wzdłuż drogi prowadzącej zachodnim brzegiem Jeziora Żarnowieckiego. Pozostałe miejscowości lokowane w 2. połowie XIV w. przekształciły się w majątki ziemskie, z czasem rozwinięte o wsie folwarczne (Bychowo, Rybno, Opalino, Perlino), podobnie jak te powstałe już po 1400 r. (Jęczewo, Lisewo, Słuszewo, Czymanowo).

Obecnie w planach najstarszych wsi placowych – Salina i Gniewina zachowały się elementy historycznych układów, czytelne w centrach tych miejscowości. Ich prawną ochronę zapewniają aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zawierające zapisy o ochronie historycznego układu ruralistycznego.

Salino. Wieś należąca do książąt pomorskich, wzmiankowana w 1268 r., od 1344 do 1378 oraz po 1384 r. stanowiła uposażenie szpitala św. Ducha w Gdańsku. Parafia jedna z najstarszych, erygowana w 1. połowie XIII w. Majątek z alkierzowym dworkiem myśliwskim nazywanym także resztówką opisany jako pochodzący z połowy XVIII w. W 1839 r. na pd. od majątku powstał duży cmentarz ewangelicki z kaplicą grobową rodziny von Rexin z 1891 r.. Układ przestrzenny wsi prezentuje typ okolnicy, czyli wsi placowej, z kolistym placem otoczonym zagrodami oraz z promienistym układem rozłogów, charakterystycznym dla starych wsi

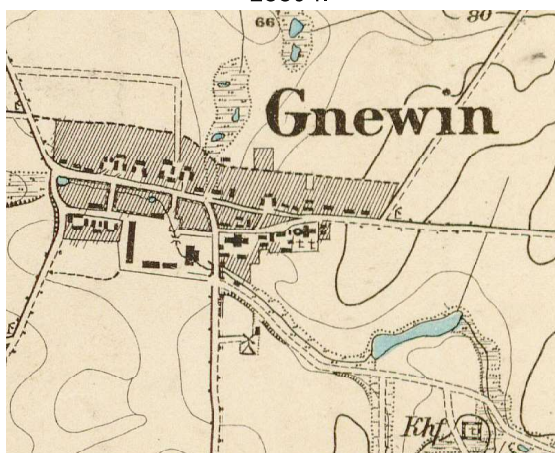
obronnych. Obecnie czytelny pozostał kolisty kształt placu, teraz kościelnego, a w części wschodniej promienisty układ rozłogów.

1918 r.

Gniewno. Geneza średniowieczna z lokacją krzyżacką w 1348 r., stopniowo rozwijana aż do końca XIX w. Parafia erygowana przez Krzyżaków około 1400 r., pierwszy kościół spłonął w XVI w., kolejny nieznanym, obecny wzniesiony w 1870 r. Typ owalnicy czyli wsi placowo-ulicowej, z placem w kształcie wrzeciona, z parcelą kościelną w części wsch. i terenem majątku z folwarkiem w części pd.-zach. Obecnie w centrum czytelny pierwotny układ owalnicowy (ul. Pomorska, ul. Zwycięstwa), zachowana także działka kościelna oraz częściowo podzielona parcela majątku z folwarkiem.

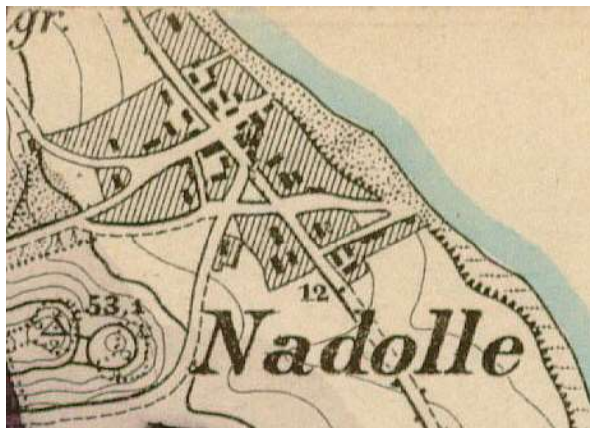
1889 r.

Nadole. Osada była pierwotnie własnością pomorskiej rodziny Kunostowiczów, z których Michał w 1375 r. sprzedał ją klasztorowi cysterek w Żarnowcu; po kasacie klasztoru stała się wsią królewską. Początkowo

prezentowała układ ulicówki, z traktem prowadzącym równolegle do zach. brzegu jeziora Żarnowieckiego, z dojściem do przystani (ul. Rybacka). Z biegiem czasu powstała wieś wielodrożna, z drogami w kierunku zach. do Toliszczka (ul. Św. Augustyna), na pn.-zach. (ul. Leśna) i na pd.-zach. (ul. Strażacka).

1889 r.

6.3.2. Architektura sakralna.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU
1.	Salino	Kościół filialny pw. św. Józefa	1761
2.	Gniewino	Kościół parafialny pw. św. Józefa Rzemieślnika	
3.	Kostkowo	Kościół parafialny pw. św. Ottona	

Z parafii funkcjonujących na terenie gminy Gniewino, dwie erygowano jeszcze w średniowieczu. Najdawniejszą metrykę ma parafia salińska, zresztą jedna ze starszych na Pomorzu, wymieniona w źródłach w 1268 r., nie dotrwała jednak do naszych czasów, po 1945 r. stając się filią Kostkowa. Druga to parafia w Gniewinie, działająca od 1400 r. Od 1528 do 1945 r. parafie należały do protestantów. Parafią katolicką pozostaje parafia w Kostkowie, powstała w 1932 r., kiedy po wytyczeniu granicy polsko-niemieckiej w 1920 r., tutejsi katolicy zostali odcięci od dotychczasowej parafii w Górze Pomorskiej. Mimo przeszłości sięgającej czasów średniowiecza, nie zachowały się z tego czasu żadne obiekty sakralne. Kościoły gminy Gniewino powstały już w XIX i XX w., jako kolejne budowle wznoszone w tym samym miejscu. Świątynie w Salinie i Gniewinie prezentują formy neostylowe, a architektura kościoła w Kostkowie nawiązuje do modernizmu.

1. Kościół pw. św. Józefa w Salinie został wzniesiony w 1832 r., jako neoromański. Orientowany, halowy, trójnawowy, z niewyodrębnionym prezbiterium oraz wieżą wbudowaną w korpus nawowy od strony

zach. Zbudowany z częściowo obrobionego kamienia, a wieżę, trójkątne szczyty oraz obramienia otworów wykonano z cegły. We wnętrzu zachowały się paramenty kościelne z wcześniejszych świątyni m.i. predella ołtarza bocznego, północnego, z obrazem olejnym „Ostatnia Wieczerza” z 2 połowy XVII w., obraz „Ukrzyżowanie” z 2. połowy XVII w., barokowa rzeźba anioła z XVIII w., korpusowy świecznik wiszący z XVIII w. oraz płyta nagrobna Johanna Chinov z 1626 r.

Kościół filialny pw. św. Józefa w Salinie.

2. Kościół pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie zbudowany został w 1870 r., na miejscu wcześniejszego, jako neogotycki. Murowany z cegły na kamiennej podmurówce. Jednonawowy, z wyodrębnionym, węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie oraz z wieżą poprzedzoną kruchtą od strony zach. We wnętrzu odkryte, ozdobne wiązanie dachowe. Z dawnego wyposażenia zachowana chrzcielnica z czasu budowy kościoła i dzwon z 1606 r., pochodzący z wcześniejszej świątyni, odlany w gdańskim warsztacie Gerta Beningka, z dekoracją reliefową, inskrypcją i datą powstania.

Kościół parafialny pw. św. Józefa Rzemieślnika.

3. **Kościół parafialny pw. św. Ottona w Kostkowie** formą nawiązuje do rozwiązań modernistycznych. Orientowany, jednonawowy, z prezbiterium zamkniętym ścianą prostą i z wieżą wbudowaną od strony zach. w korpus nawy. Wzniesiony z cegły, na kamiennym fundamencie, o tynkowanych elewacjach.

Kościół parafialny pw. św. Ottona w Kostkowie.

6.3.3. Cmentarze

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIE	NR REJESTRU
1.	Bychowo	Cmentarz ewangelicki	2.połowa XIX w.	
2.	Czymanowo	Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
3.	Gniewinko	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	Koniec XIX w.	
4.	Gniewino	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	1870 r.	
5.	Kostkowo	Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
6.	Kostkowo	Cmentarz katolicki	1933 r.	
7.	Lisewo	Cmentarz ewangelicki	Początek XX w.	
8.	Łęczyn Dolny	Cmentarz ewangelicki		
8.	Mierzyno	Cmentarz ewangelicki	Połowa XIX w.	
9.	Opalino	Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
10.	Perlino	Cmentarz ewangelicki	2. połowa XIX w.	
11.	Rybno	Cmentarz ewangelicki	1935 r.	
12.	Rybno	Cmentarz pomnik Ofiar Marszu Śmierci Obozu Stutthof	1945, 1959 r.	
13.	Salino	Cmentarz ewangelicki	1839 r.	1256

14.	Salino	Cmentarz katolicki z kaplicą grobową rodziny von Rexin	1891, po 1945 r.	1255
15.	Słuszewo	Cmentarz ewangelicki	1905 r.	
16.	Strzebielinko	Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
17.	Strzebielinko	Cmentarz rodowy	Połowa XIX w.	
18.	Tadzino	Cmentarz ewangelicki	2.połowa XIX w.	
19.	Toliszczyk	Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	

Zjawisko zakładania cmentarzy ewangelickich na terenie gminy Gniewno nasiliło się w 2. połowie XIX w. Starszy jest tylko cmentarz w Salinie, ufundowany przez rodzinę von Rexin, ówczesnych właścicieli majątku, na którym najstarszy pochówek pochodzi z 1839 r. Przypuszczalnie wcześniej wystarczały cmentarze przykościelne. Około połowy XIX w. urządzono cmentarz w Mierzynie, a po 1870 r., zapewne na miejscu wcześniejszego, powstał cmentarz w Gniewinie, w związku z budową tamtejszego, nowego kościoła. Ponadto w Gniewinie na mapie z 1889 r. odnotowano istnienie drugiego cmentarza, położonego na pd.-wsch. od centrum, w linii obecnej ul. Sportowej, ale nie udało się jak dotychczas odnaleźć jego reliktów. Pozostałe nekropolie sytuowano poza wsiami, zazwyczaj na łagodnych stokach wzniesień (Bychowo, Czymanowo, Lisewo, Opalino, Perlino, Rybno, Słuszewo, Tadzino) lub lokowano pośród pól, stąd przyjęła się nazwa cmentarzy śródpolnych (Gniewinko, Strzebielinko, Toliszczek). Cmentarzom w większości nadawano regularną formę czworoboku, obsadzając granice zielenią wysoką. W związku z lokalizacją na pochyłym terenie stosowano układ tarasowy (Czymanowo, Rybno, Perlino). Wnętrze cmentarzy najczęściej dzielono na kwatery zakładając osiowo rozmieszczone alejki, a granice zabezpieczano niewysokimi murkami z kamienia polnego (Opalino, Mierzyno, Perlino). Na niektórych cmentarzach były też kaplice, po których nie ma śladu (Bychowo, Rybno), a w Słuszewie istniał nawet kościół zbudowany w 1905 r., odnotowany na mapie z 1938 r.

Obecnie czynne pozostają tylko te cmentarze, które stały się katolickimi. Są to parafialne nekropolie w Gniewinie, Kostkowie i w Gniewinku. Cmentarz ewangelicki w Kostkowie przemieniono na komunalny. Cmentarz w Salinie został podzielony i południowa część stała się cmentarzem parafialnym Kostkowa.

Pozostałe cmentarze są nieczynne i bardzo zaniedbane. W ostatnich latach wdać jednak próby porządkowania (Łęczyn Dolny) oraz wprowadzania elementów pamiątkowych w formie kamieni czy krzyży inskrypcyjnych (Czymanowo, Salino), a także kamieni z sentencjami (Słuszewo, Łęczyn Dolny).

Cmentarz rodowy w Strzebielinku pozostaje również w opłakanym stanie, przypuszczalnie w związku ze złym stanem zespołu dworsko-parkowego, który od lat jest opuszczony. Zachował się również pojedynczy nagrobek właściciela Bychowa, zlokalizowany w parku przy ścieżce spacerowej prowadzącej wzdłuż Bychowskiej Strugi.

Teren cmentarza pomnika Ofiar Marszu Śmierci Obozu Stutthof w Rybnie został zagospodarowany jeszcze w 1959 r. i jest cały czas dobrze utrzymany, w czym duża zasługa mieszkańców Rybna.

Dwa cmentarze wpisane są do rejestru zabytków województwa pomorskiego (Salino), cmentarz w Gniewinku i w Gniewinie chronią zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Cmentarz w Bychowie.

1889 r.

2022 r.

Cmentarz w Czymanowie.

1889 r.

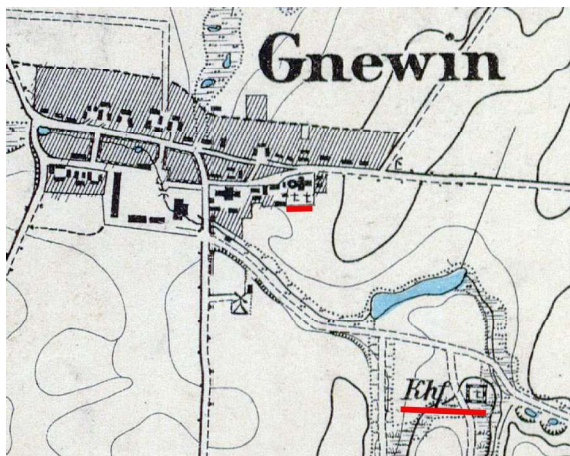

2022 r.

Cmentarze w Gniewinie.

1889 r.

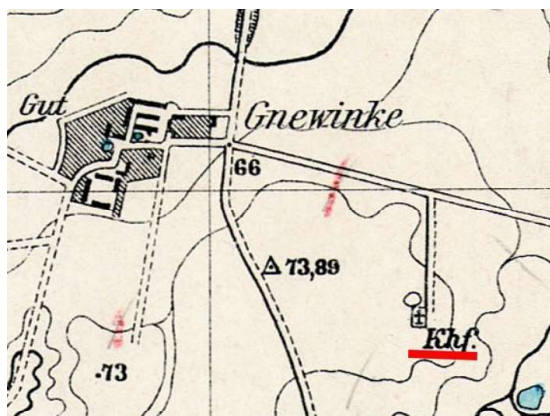

2022 r.

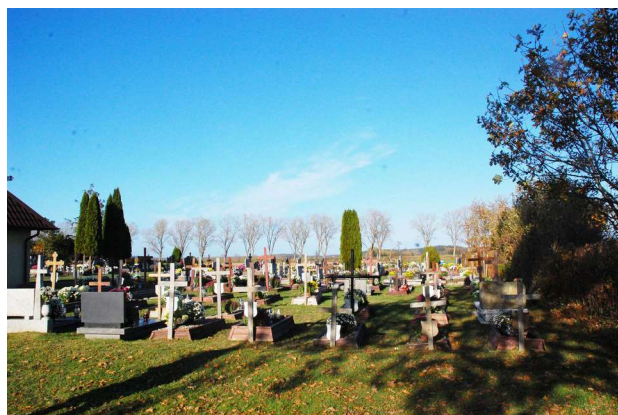

Cmentarz w Gniewinku.

1889 r.

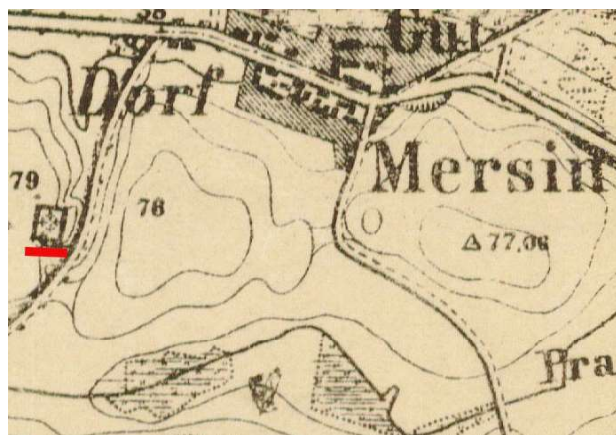

2022 r.

Cmentarz w Mierzynie.

1918 r.

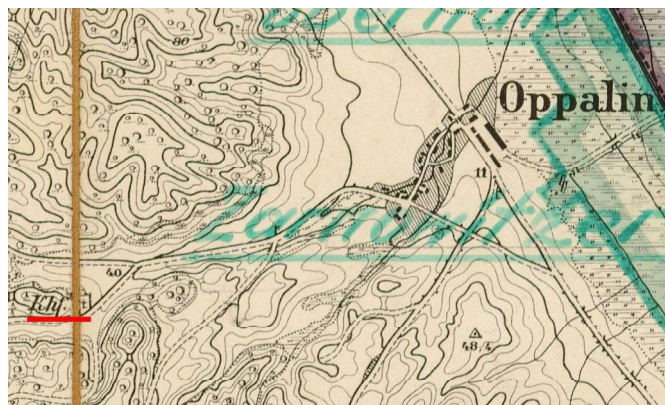

2022 r.

Cmentarz w Opalinie.

1889 r.

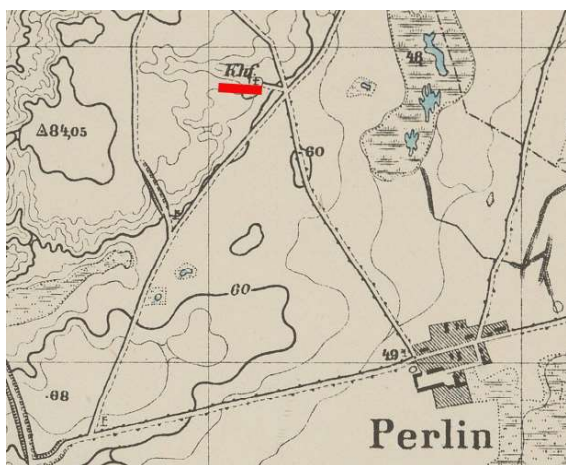

2022 r.

Cmentarz w Perlinie.

1938 r.

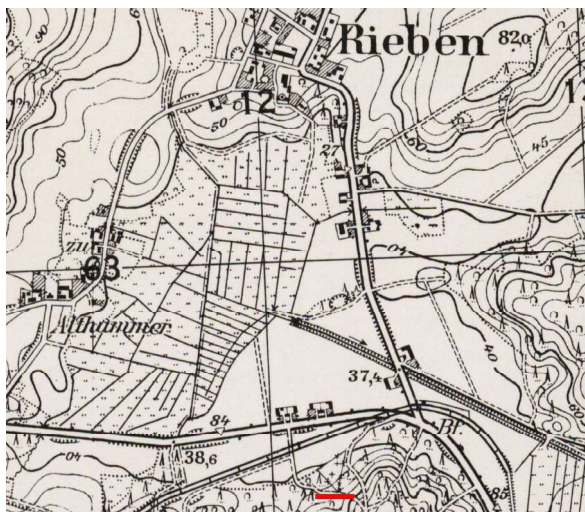

2022 r.

Cmentarz w Rybnie.

1938 r.

2022 r.

Cmentarz w Salinie.

1928 r.

2022 r.

Cmentarz w Słuszewie.

1938 r.

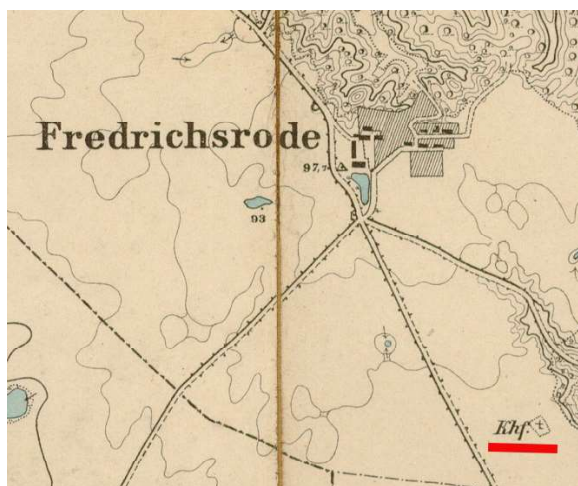

2022 r.

Cmentarz w Strzebielinku.

1889 r.

2022 r.

Cmentarz w Tadzinie.

1911 r.

2022 r.

Cmentarz w Toliszczku.

1938 r.

2022

6.3.4. Zespoły dworsko-parkowe z folwarkami.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIE	NR REJESTRU
1.	Bychowo	Park dworski	XVIII/XIX w	1639
2	Chynowie	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem	XVIII/XIX/XX	1070
3.	Czymanowo	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
4.	Gniewino	Zespół dworski z folwarkiem	2. połowa XIX w., 1. ćwierć XX w.	

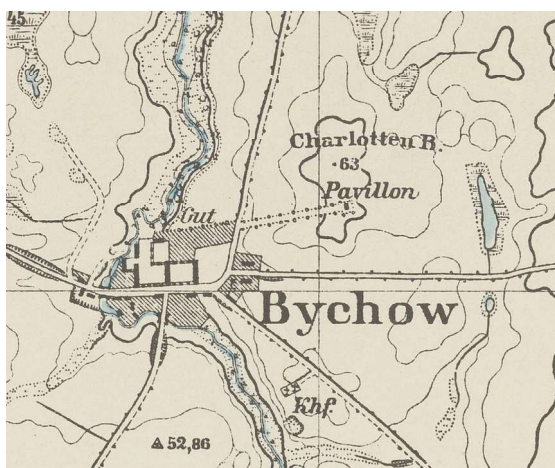
5.	Jęczewo	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w., 1. ćwierć XX w.	
6.	Lisewo	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w., 1. ćwierć XX w.	
7.	Mierzynko	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	Koniec XIX w., 1. ćwierć XX w.	1069
8.	Mierzyno	Park dworski	XVIII/XIX w.	
9.	Opalino	Aleja dworska	2. połowa XIX w.	
10.	Perlino	Zabudowania folwarku	Koniec XIX w.	
11.	Rybno	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	Połowa XIX w., 1. ćwierć XX w.	
12.	Salino	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	Połowa XVIII w., 2. połowa XIX w.	122
13.	Słuszewo	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	1905 r.	1558
14.	Strzebielinko	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w., po 1902 r.	
15.	Toliszczyk	Zespół parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w., początek XX w.	

Teren gminy Gniewino charakteryzuje znaczna ilość zachowanych zespołów dworsko-parkowych z folwarkami. Co ciekawe były to przeważnie majątki wielkoobszarowe, które w przeszłości tworzyły tzw. majoraty, niepodzielne dobra skupione w rekach jednej rodziny, łączące w tzw. kluczu kilka majątków np. klucz Salino-Gniewino-Witków rodziny Rexin. Wtedy właśnie powstały wielkie zabudowania folwarków, skalą przewyższające obiekty mieszkalne. Te ostatnie były rozbudowane lub nowo wznoszone przy końcu XIX i na początku XX w., w miejscu wcześniejszych skromniejszych siedzib. Zwykle otoczono je ogrodami i parkami, starannie zaprojektowanymi, z ciekawymi nasadzeniami, wśród których nie brakowało gatunków egzotycznych.

W gminie Gniewino do najstarszych należy alkierzowy dwór w Salinie, wzniesiony przez Rexinów około połowy XVIII w., jako dwór myśliwski, potem pełniący funkcję tzw. resztówki. Forma alkierzowa, niezbyt częsta na tym terenie, wskazuje na powiązania z inną siedzibą tej rodziny - z dworem w Wódce (Witków), który jest bardziej okazałą wersją alkierzowego rozwiązania. Barokową bryłę posiadał dwór w Bychowie, zastąpiony nową, „doskonalszą” wersją”. Zapewne starsze relikty zawiera pałac w Chynowie ale jak dotąd nie został pod tym kątem przebadany. Pozostałe dwory powstały głównie w 2. połowie XIX w. (Czymanowo, Gniewino, Rybno, Strzebielinko), jako dosyć skromne siedziby, niektóre stopniowo rozbudowywane (Gniewino, Rybno, Strzebielinko). Wśród nich wyróżnia się dwór w Lisewie, któremu nadano formę włoskiej willi z regularnym planem, w którym nad środkowym ośmiobocznym hołem wznosi się widokowa wieża.

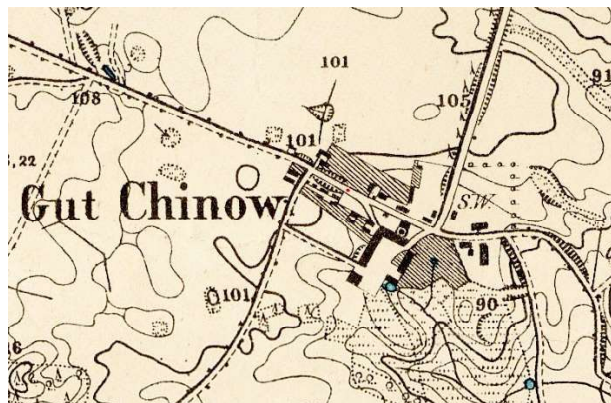
Po ostatniej wojnie zespoły dworsko-parkowe z folwarkami były zazwyczaj siedzibami Państwowych Gospodarstw Rolnych, toteż w miarę dbano na bieżąco o ich stan techniczny. Po rozwiązaniu PGR dzierżawiono lub sprzedawano grunty uprawne, budynki pozostawiając własnemu losowi. Wówczas zniknęła część zabudowań, zarówno dworów, jak i zabudowań folwarcznych, (Bychowo, Mierzyno, Opalino, Perlino, Toliszczek). Niekiedy pozostały wiekowe parki (Bychowo, Mierzyno). Niektóre założenia jednak trafiły w ręce nowych właścicieli-pasjonatów, którzy przeprowadziwszy gruntowne remonty, znaleźli dla nich nową funkcję, głównie hotelowo-usługową (Salino, Lisewo). Inne, mniejsze, nadal są siedliskami rodzinnymi (Gniewino, Jęczewo, Słuszewo). Niestety obecnie nie wszystkie obiekty są dobrze zagospodarowane, stan części z nich, zwykle prywatnych własności, pogarsza się z każdym sezonem (Mierzynko, Strzebielino), a po zabudowaniach Opalina pozostały tylko ślady.

Bychowo, park, punkt widokowy z pawilonem na Wzgórzu Charlotty.

Chynowie

1911 r.

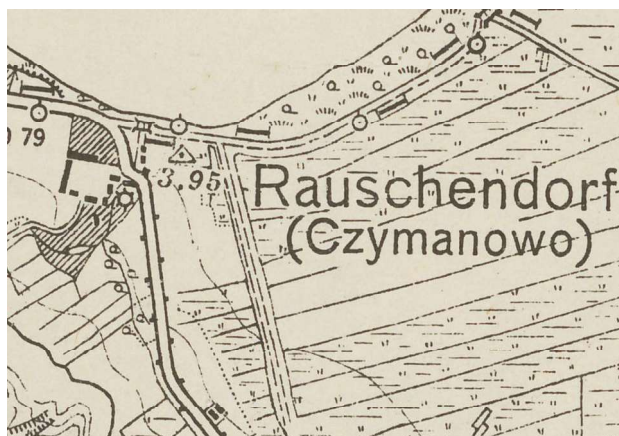

Widok zespołu od strony pd.-wsch.

Czymanowo

1926 r.

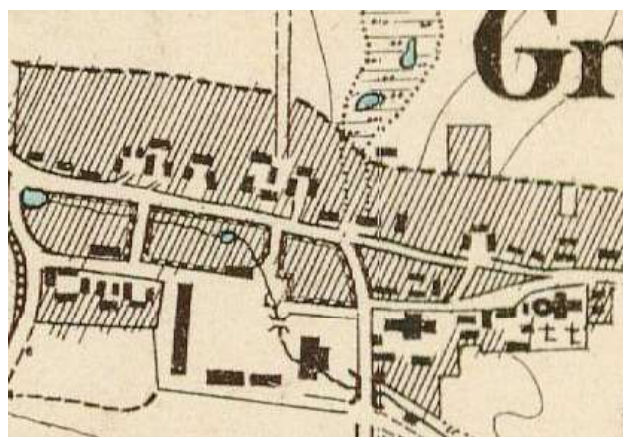

Dwór, ul. Pałacowa 8

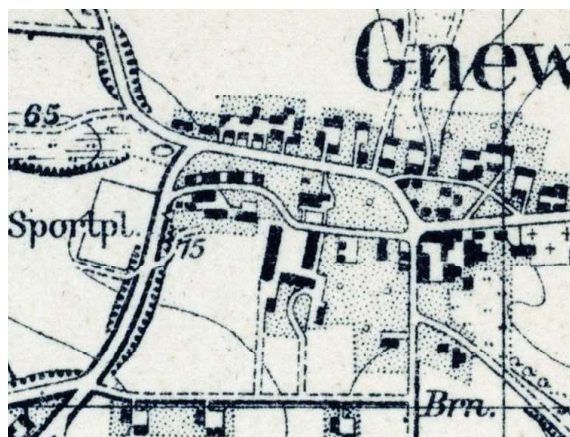

Gniewino

1889 r.

1938 r.

Dwór, ul. Strażacka 10.

Kuźnia

Jęczewo

1911 r.

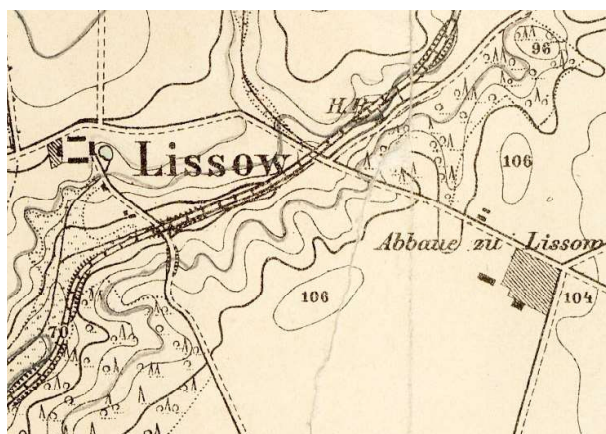

Dwór, widok od strony pd.-wsch.

Lisewo

1911 r.

Dwór, widok od strony pd.-wsch.

Mierzynko

1918 r.

Dwór, elewacja wschodnia.

Opalino

1926 r.

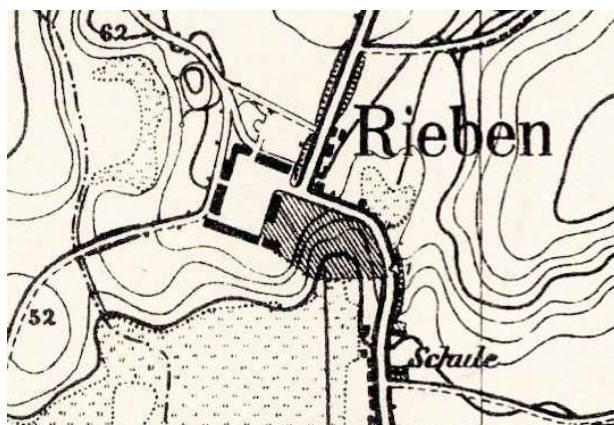

Aleja dojazdowa od strony pn.

Rybno

1938 r.

Dwór, widok od strony pn.-wsch.

Salino

1928 r.

Widok od strony pd.-zach.

Słuszewo

1911 r.

Widok od strony północnej.

Strzebielinko

1926 r.

Dwór, widok od strony pd.-wsch.

6.3.5. Budownictwo wiejskie.

a. mieszkalne

Do najstarszych typów wiejskiej zabudowy pochodzącej z 2. połowy XIX w., należą budynki o konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną z trzcina (szachulec) lub cegłą, o jasno tynkowanych polach i barwionych na ciemno ryglach. Zwykle parterowe, w układzie szerokofrontowym, z z tzw. ciemną kuchnią na osi. Do niedawna bardzo liczne w miejscowościach gminy Gniewino, obecnie, poza skansenem w Nadolu, zachował się jeden taki obiekt, również w tej miejscowości przy ul. Kaszubska 39.

Popularnym typem jest tzw. dom z erklem, początkowo wznoszony w wersji drewnianej, a pod koniec XIX w. już w ceglanej (Kostkowo, ul. Wejherowska 42, Nadole, ul. Kaszubska 2). W zabudowie wsi przeważają parterowe, ceglane budynki z dwuspadowym dachem, niekiedy ze szczytem szalowanym deskami (Gniewino, Kostkowo, Nadole). Na początku XX w. są to budynki parterowe z użytkowym poddaszem w

dwuspadowym dachu (Gniewino, ul. Zwycięstwa 22, Kostkowo, ul. Gałasa 5). Znaczną grupę stanowią domy folwarczne, zwykle dwojaki (Chynowie, Mierzynko, Perlino). Żaden z zachowanych typów budownictwa wiejskiego nie został wpisany do rejestru zabytków województwa pomorskiego, natomiast wszystkie ujęto w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Nadole, ul. Kaszubska 39.

Kostkowo, ul. Wejherowska 42, dom z tzw. erklem.

Gniewino, ul. Pomorska 3.

Nadole, ul. Św. Augustyna 4.

Gniewino, ul. Zwycięstwa 22

Kostkowo, ul. Ks. Gałasa 5

Perlino, ul, Lipowa 4-6

Mierzynko 7

b. użyteczności publicznej.

Wiejskie budownictwo publiczne to przede wszystkim obiekty szkolne, które po reformie szkolnictwa rządu pruskiego zaczęły się masowo pojawiać pod koniec XIX w. i na początku XX w. Najstarsze rozwiązania to parterowa bryła o dwuspadowym dachu z mieszkalnym poddaszem oraz ceglany elewacjami z dużymi otworami okiennymi doświetlającymi klasy. Towarzyszyły im zazwyczaj drewniane lub drewniano-ceglane obiekty gospodarcze. Na początku XX w. budynki szkolne były już najczęściej piętrowe, z układem kilku klas. Dla nauczycieli budowano osobne mieszkania, a na podwórzach pojawiły się murowane sanitariaty. Obecnie obiekty te stały się głównie budynkami mieszkalnymi.

L.P.	ADRES	OBIEKT	DATOWANIE	OBECA FUNKCJA
1.	Chynowie 9	Szkoła	Koniec XIX w.	Mieszkalna
2.	Gniewino, ul. Pomorska 20-22	Szkoła	Lata 30.XX w.	Siedziba Urzędu Gminy
3.	Jęczewo 6	Szkoła	Koniec XIX w.	Mieszkalna
4.	Perlino, ul. Lipowa 16-18	Szkoła	Koniec XIX w.	Mieszkalna
5.	Rybno, ul. Długa 21	Szkoła	Początek XX w.	Siedziba Leśnictwa
6.	Salino, ul. Zabytkowa 7	Szkoła	1884 r.	Mieszkalna

Chynowie 9, szkoła, ob. budynek mieszkalny.

Jęczewo 6, szkoła, ob. budynek mieszkalny

Rybno, szkoła, ob. siedziba Leśnictwa, ul. Długa 21.

Salino, szkoła, ob. budynek mieszkalny, ul. Zabytkowa 7.

Perlino, ul. Lipowa 16-18, szkoła, ob. budynek mieszkalny

Gniewino, ul. Pomorska 20-22, szkoła, ob. siedziba Urzędu Gminy

Wyróżniającą się grupą obiektów użyteczności publicznej w gminie Gniewino są budynki Urzędu Celnego, które zaczęły się pojawiać po ustaleniu granicy polsko-niemieckiej w 1920 r. Ich charakterystyczne bryły na terenie gminy Gniewino prezentują 2 typy. Pierwszy, wznoszony z drewna, o szalowanych deskami lub krytych gontem elewacjach (Chynowie, Gniewino, Toliszczek). Drugi to zespoły obiektów murowanych z cegły na kamiennej podmurówce, z szalowanymi szczytami w dwuspadowych dachach (Rybno, Strzebielinko). Obecnie zazwyczaj są obiektami mieszkalnymi, użytkowanymi przez kilka rodzin, co niekorzystnie wpływa na ich stan zachowania. Zdarzają się już w pełni ocieplone elewacje (Toliszczek), zmienione pokrycie dachu czy wtórne podziały elewacji.

L.P.	ADRES	OBIEKT	DATOWANIE	OBECNA FUNKCJA
1.	Chynowie 8	Budynek Urzędu Celnego z obiektem gospodarczym	1925 r.	Mieszkalna
2.	Gniewino, ul. Pomorska 33	Budynek Urzędu Celnego	1925 r.	Mieszkalna
3.	Rybno, ul. Szkolna 2-4-6	Zespół Budynków Urzędu Celnego z obiektami gospodarczymi	1922 r.	
4.	Strzebielinko 2-3, 11	Zespół Budynków Urzędu Celnego	1921 r.	Mieszkalna
5.	Toliszczyk 1	Budynek Urzędu Celnego	1926 r.	Mieszkalna

Chynowie 8

Gniewino, ul. Pomorska 33

Rybno, ul. Szkolna 2

Rybno, ul. Szkolna 4

Rybno, ul. Szkolna 6.

Strzebielinko 2.

Strzebielinko 3.

Strzebielinko 11.

Toliszczek 1.

c. obiekty rekreacyjne

Rzadkim przykładem wiejskiego budynku rekreacyjnego, który w dodatku zachował swoją funkcję przez ponad 100 lat jest karczma w Nadolu, obecnie restauracja „Nadolanka” przy ul. Kaszubskiej 4. Zbudowana przez wójta Augustyna Konkola w 1907 r. W 1910 r. jego zięć Ignacy Stielau dobudował salę taneczną od strony północnej. Przez lata było to najważniejsze miejsce we wsi, gdzie odbywały się nie tylko rodzinne uroczystości ale także spotkania i dyskusje (Antoni Abraham).

Nadole, ul. Kaszubska 4, karczma, ob. restauracja „Nadolanka”.

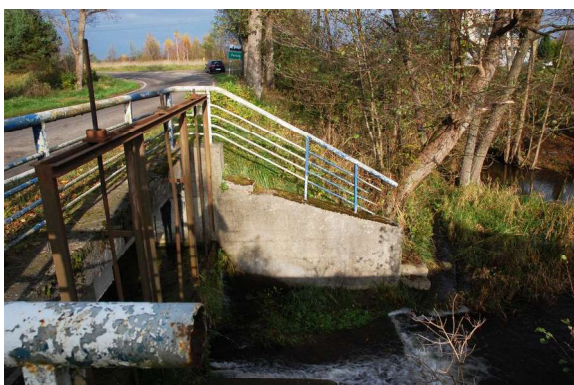

6.3.6. Zabytki techniki.

To niewielka grupa zabytków, gdyż na terenie gminy Gniewino nigdy nie było zbyt rozwiniętego przemysłu. Część takich obiektów były to młyny wodne, z których do naszych czasów dotrwał jedynie młyn w Kostkowie z początku XX w. Obecnie jednak to głównie budynek mieszkalny, część przemysłowa aktualnie nie działa. Nie istnieje już młyn w Perlino z 1927 r., pozostał po nim przepust i kanał młyński.

Najbardziej popularnymi obiektami przemysłowymi na tym obszarze były gorzelnie, wchodzące w skład dużych majątków. Taka gorzelnia od 1910 r. funkcjonowała w Gniewinie w obrębie tutejszego folwarku, została jednak rozebrana w 2010 r. Z równie okazałej gorzelni w Chynowie pozostał jedynie komin. Podobny los spotkał gorzelnię w Rybnie, która już wcześniej, w latach 70.XX w. była mocno przebudowana. Gorzelnia w Słuszewie stopniowo zmieniała swoją funkcję, przez budynek gospodarczy po obecny mieszkalny.

Perlino, ul. Rybacka 13.

Kostkowo, ul. Wodna 3.

Chynowie, komin gorzelni.

Rybno, ul. Pałacowa 3, gorzelnia.

Słuszewo 24, gorzelnia.

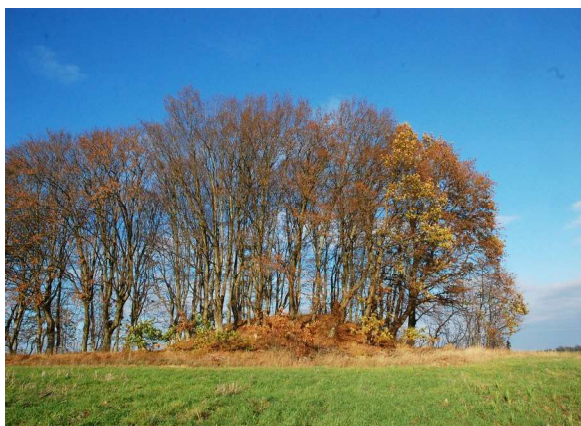

6.3.7. Zielen komponowana.

W prawie każdym z majątków ziemskich istniało starannie zaprojektowane założenie parkowe. Była to tradycja wielowiekowa, gdyż w niektórych przypadkach okazy drzew bywają starsze od budynków dworów (Mierzynko, Rybno), a w kilku kompozycjach parkowych wykorzystywano wcześniejsze nasadzenia (Chynów, Mierzyno). Przeważają kompozycje swobodne, dostosowane do naturalnych warunków. Poza szpalerami granicznymi, alejami dojazdowymi (Mierzynko, Lisewo, Opalino), kolistymi gazonami przed fasadą dworu (Strzebielinko, Słuszewo), stosowano grupy drzew, tzw. zielone altany (Chynowie, Lisewo, Toliszczek), a także żywopłoty grabowe i mieszane (Bychowo, Lisewo)). Ważnym elementem było powiązanie z zasobem wodnym, takim jak brzegi Jeziora Salińskiego (Mierzynko, Salino) czy ścieżka spacerowa wzdłuż biegu Bychowskiej Strugi (Bychowo). Ten ostatni park wyróżnia się ponadto punktem widokowym (Wzgórze Charlotty), na którym pierwotnie stał pawilon ogrodowy.

W nowszych czasach tradycję parkową kontynuowano w przypadku budynku w Gniewinie (ob, siedziby Urzędu Gminy, przy ul. Pomorskiej 20-22), który otoczono od strony pd.-zach. komponowanym parkiem.

Bychowo, wzgórze widokowe.

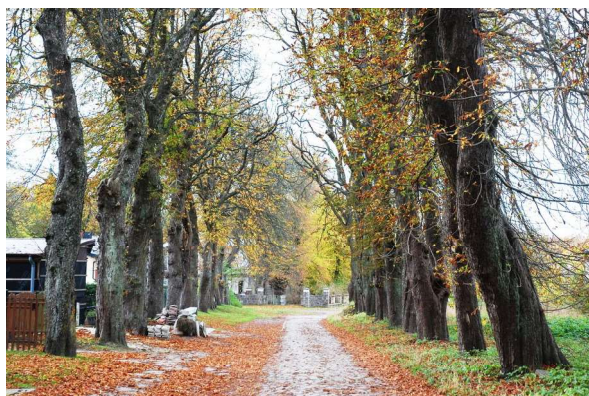
Chynowie, ogród różany i altana lipowa.

Lisewo, aleja grabowa.

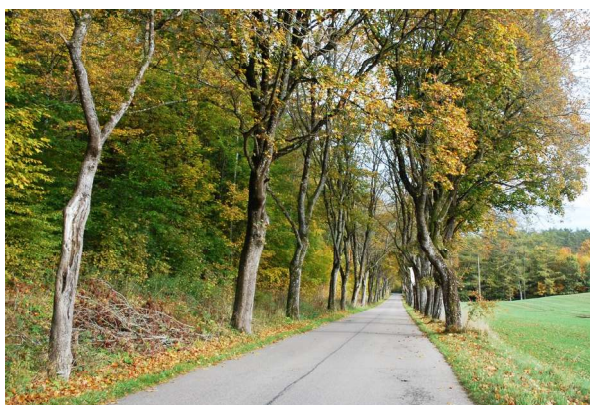

Mierzynko, aleja kasztanowców.

Poza parkami dworskimi na uwagę zasługują aleje przydrożne, jeszcze dosyć dobrze zachowane, mimo niekorzystnych dla nich warunków związanych z nasileniem ruchu. Dawny zwyczaj obsadzania dróg to nie tylko element kompozycji krajobrazu, ale ochrona od wiatru i słońca. Na obszarze gminy Gniewino zwracają uwagę aleje w Kostkowie, prowadząca do Gniewinka, w Mierzynie, czy ze Strzebielinka do Toliszczka.

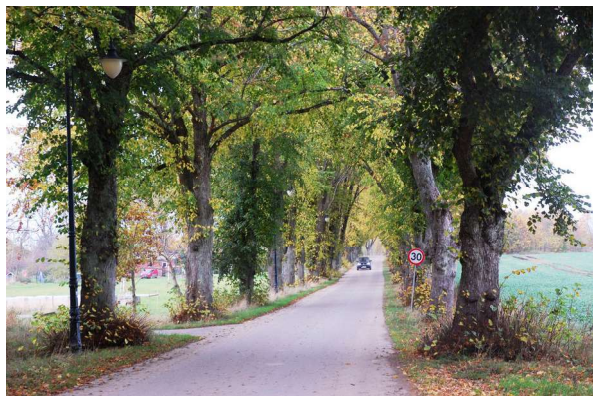
Kostkowo, ul. Klonowa

Gniewino-Gniewinko

Mierzynko, aleja lipowa.

Strzebielinko-Toliszczyk, aleja bukowa.

6.3.8. Zabytki archeologiczne.

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są nie tylko poszczególne wytwory człowieka ale ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu.

Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś **artefaktem** jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne jako istotny element dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska podlegają ochronie na mocy przepisów prawa międzynarodowego i tworzonego w ich duchu prawa krajowego, które zobowiązują do ich trwałego zachowania (jeśli to możliwe – na miejscu), uwzględnienia zadań ochronnych w procesie planowania przestrzennego, a jeśli niemożliwa jest trwała ochrona – metodycznego przebadania i zadokumentowania warstw kulturowych oraz zakonserwowania i zabezpieczenia pozyskanych archeologicznych zabytków ruchomych. Do trwałego zachowania dziedzictwa archeologicznego zobowiązuje przede wszystkim Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, której zapis art. 4 pkt II mówi, że każda strona zobowiązuje się do stosowania środków fizycznej ochrony dziedzictwa archeologicznego zapewniając, stosownie do okoliczności, konserwację i zachowanie dziedzictwa archeologicznego. Ponieważ jest to zasób nieodnawialny (co podnosi jeden z kluczowych dokumentów doktrynalnych jakim jest Karta Zarządzania i Ochrony Dziedzictwem

Archeologicznym, Lozanna 1990), należy nim gospodarować świadomie i racjonalnie, aby umożliwić jego zachowanie i korzystanie z niego przez przyszłe pokolenia.

Stąd też kolejne dokumenty planistyczne, w szczególności miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, powinny zawierać zapisy umożliwiające realizację tego celu. W pierwszej kolejności należy dążyć do usuwania z terenów stanowisk archeologicznych funkcji powodujących zagrożenie dla substancji zabytku (prace naruszające strukturę gruntu), zaś w miejscach gdzie nie jest to możliwe wprowadzić obowiązek przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Zarówno naukowe jak i inwestycyjne badania wykopaliskowe należy ograniczyć do niezbędnego minimum, ponieważ w ich trakcie nawarstwienia kulturowe zostają nieodwracalnie usunięte, zaś zabytki ruchome zostają wyciągnięte z pierwotnego kontekstu. Wykopaliskowe badania archeologiczne w tym samym miejscu przeprowadzić można tylko jeden raz, stąd też niezwykle istotne jest racjonalne gospodarowanie zasobem archeologicznym poprzez powstrzymanie się od zbędnych badań wykopaliskowych oraz preferowanie tzw. nieinwazyjnych metod badawczych, które stają się coraz szerzej dostępne. Z tego powodu, w przypadku zagrożenia stanowiska archeologicznego poprzez działania inwestycyjne lub gospodarcze, badaniami archeologicznymi obejmuje się obszar bezpośrednio narażony na zniszczenie przez prace ziemne. Z kolei w przypadku badań naukowych zaleca się zwiększenie udziału metod nieinwazyjnych, takich jak badania georadarowe, magnetyczne, elektrooporowe, C14 itp.

Do trwałego zachowania powinny zostać przeznaczone przede wszystkim stanowiska archeologiczne o dużej wartości naukowej, objęte wpisem do rejestru zabytków oraz wszystkie stanowiska archeologiczne o **własnej formie krajobrazowej** (bez względu na prawną formę ochrony), które oprócz wartości naukowej posiadają także duże znaczenie ekspozycyjne wzbogacające krajobraz kulturowy i będące trwałym naziemnym świadectwem życia i działania populacji minionych epok. W ich obrębie powinny być dozwolone jedynie niezbędne prace zabezpieczające, konserwujące, rewaloryzacyjne oraz naukowo-badawcze przy zachowaniu przepisów odrębnych. Zagospodarowanie stanowisk o własnej formie terenowej na cele użytkowe (turystyczne, rekreacyjne, dydaktyczne) powinno być dopuszczalne jedynie przy uwzględnieniu ich historycznego kontekstu oraz we współpracy z właściwym organem ochrony zabytków, na zasadach określonych przepisami odrębnymi.

Uzyskany z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku wykaz stanowisk archeologicznych liczy 288 pozycji, w tym o dwóch stanowiskach brak informacji (Nadole 15, Opalino 3), a sześć przypadków to duplikaty (Bychowo 2, Kostkowo 1-4 i Salino 6). Zatem można przyjąć, że na terenie gminy Gniewino odnotowano 280 stanowisk archeologicznych, wśród których znajdziemy cmentarzyska kurhanowe, cmentarzyska płaskie grobów skrzynkowych, osady i ślady osadnictwa. Najcenniejsze stanowiska archeologiczne zostały wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa pomorskiego. Należy do nich grodzisko wczesnośredniowieczne położone na największej wyspie Jeziora Salińskiego, trzy

cmentarzyska kurhanowe (Gniewno, Rybno, Salinko) oraz dwa cmentarzyska płaskie (Gniewino, Opalino, w tym w Opalinie razem z osadą).

6.3.9. Zabytki ruchome.

Zabytki należące do tej kategorii stanowią przede wszystkim wyposażenie tutejszych kościołów. Z trzech zabytkowych świątyń na terenie gminy Gniewino, w dwóch zachowały się obiekty ruchome, z których część pochodzi zapewne z wcześniejszych kościołów.

W ewidencji zabytków ruchomych znajdują się paramenty z kościoła pw. św. Józefa w Salinie. Jest to płyta nagrobna Johanna Chinov z 1626 r., barokowy ołtarz boczny z obrazem „Ukrzyżowanie” oraz z predellą przedstawiającą „Ostatnią Wieczerzę”. Ponadto XVIII-wieczna rzeźba anioła, pochodzący z tego samego czasu wiszący świecznik korpusowy z figurkami 12 apostołów i rokokowe krzesło. Z XIX w. pochodzą ołtarz boczny i ambona, a z XX w. rzeźba z grupą Ukrzyżowania, w której krucyfiks wykonał w 1900 r. Paul Thiede z Chynowa, a rzeźby przedstawiające św. Jana i Matkę Boską Antoni Łangowski z Czerska w 1959 r.

Do rejestru zabytków ruchomych województwa pomorskiego pod numerem B-388, decyzją z dnia 03.04.2020 r., wpisano obiekty z kościoła pw. św. Józefa Rzemieślnika. Jest to empora organowa oraz złotnictwo z XIX w., a także dzwon z datą 1606, wykonany w gdańskim warsztacie Gerta Beningka.

6.3.10. Wartości niematerialne.

Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, obowiązującą w Polsce od 2011 r uchwalono w dniu 17 października 2003 r., na 32 sesji konferencji generalnej UNESCO. Określono w niej merytoryczne podstawy wartości niematerialnych, które stanowi dziedzictwo kulturowe przekazywane z pokolenia na pokolenie, pielęgnowane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i historią, co zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania różnorodności kulturowej.

Jednym z głównych celów Konwencji jest zachowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do tego niezbędne jest rozpoznanie i udokumentowanie zachowanych jego elementów, a także zabezpieczanie, a następnie promowanie, przede wszystkim poprzez odpowiednio przygotowaną edukację.

Do najważniejszych elementów należą miejscowe tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, także spektakle i widowiska, ponadto wiedza o naturze i wszechświecie. Wszystkie działania są szczególnie ważne na terenie niejednorodnym pod względem narodowym, jakim jest teren gminy Gniewino. W przeszłości część zachodnia tego obszaru związana była z Pomorzem Środkowym i Ziemią Łębońską. W czasach przed II wojną granica państwowa między

Rzeczpospolitą, a Rzeszą Niemiecką miała charakter południkowy, prowadząc na północy wzdłuż rzeki Piaśnicy, następnie środkiem Jeziora Żarnowieckiego.

Po 1945 r. scalono te tereny, na których zamieszkali nie tylko Kaszubi ale przybysze z całej Polski oraz repatrianci ze wschodu. Początkowo dominowała silna kultura kaszubska, jednak w ostatnich latach poza staraniami o jej zachowanie, widać docenienie wielokulturowości i łączenie odmiennych tradycji.

Nadal ważna rola przypada **językowi kaszubskiemu**. Był on tępiony w okresie germanizacji tego regionu jak i za czasów komunistycznych. Obecnie szkoła w Gniewinie prowadzi jego nauczanie. Kaszubi w odróżnieniu od mieszkańców innych regionów, mogą pochwalić się **literaturą** we własnym języku. Pierwszym Kaszubem piszącym w rodzimym języku był Florian Ceynowa (1817-1881). Ceniony był Hieronim Derdowski, także Aleksander Majkowski, a do grona tzw. młodokaszubów należeli Jan Karnowski, czy Leon Heyke. W czasach PRL debiutowali nowi pisarze kaszubskojęzyczni, jak Jan Piepka, Alojzy Nagel i Jan Drzeżdżon, a w późniejszym okresie także Stanisław Pestka, Stefan Fikus, Marian Majkowski, Eugeniusz Pryczkowski i Stanisław Janke.

Z kulturą językową związane są **sztuki widowiskowe czy teatralne oraz tradycje muzyczne**: śpiewacze, instrumentalne. Te ostatnie często łączy się z tradycyjnymi obrzędami związanymi ze obchodami świąt religijnych np. procesja w święto Bożego Ciała, czy święcenie ziół w święto Matki Boskiej Zielnej. Ważnym wydarzeniem jest odpust św. Anny i związana z nim coroczna pielgrzymka na przystrojonych łodziach z Nadolu do kościoła pw. Nawiedzenia Pana w Żarnowcu.

Ważne są również **tradycje i przekazy ustne**: bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamentsy pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe.

Charakterystyczna dla tego regionu jest także **kuchnia kaszubska** stosowana nie tylko w prywatnych domach, ale także w licznych restauracjach, przyciągająca turystów i mieszkańców pobliskiego Trójmiasta. Od 12 lat Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku i Gmina Gniewino w ostatnią niedzielę sierpnia organizują Dzień Chleba i Miodu w skansenie w Nadolu. Jest to okazja do promocji produktów kulinarnych walczących o Bursztynowy Laur Marszałka Województwa Pomorskiego. Pojawiają się wówczas stoiska twórców ludowych i wystawców prezentujących miejscowe wyroby takie jak haft, malarstwo, rzeźba, plecionkarstwo, rogarstwo, miody, sery, ryby. Odbývają się pokazy wypieku tradycyjnego chleba, wyrobu masła i ulubionej przez Kaszubów tabaki, a także konkursy na wieńce dożynkowe. Wszystkie te wspólne działania doskonale budują integrację mieszkańców, wzmacniając tożsamość i ciągłość tradycji, co jest szczególnie ważne na terenach dawnego pogranicza, obecnie wymieszanego kulturowo.

6.3.11. Zasoby muzealne (muzea, regionalne izby pamięci, skanseny).

Od 1987 r. działa w Nadolu oddział Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, tworząc skansen budownictwa wiejskiego XIX w. z okolic Jeziora Żarnowieckiego. Już w 1982 r. objęto opieką zagrodę rodziny Rutzów, uzupełniając stopniowo o inne, zachowane obiekty zabytkowe. Obecnie znajduje się tu budynek mieszkalny, odgrodzony od części gospodarczej ogrodem kwiatowym oraz stodoła posadowiona równolegle do drogi z możliwością obustronnego wjazdu na klepisko. W stodole znajduje się ekspozycja poświęcona historii pszczelarstwa. Ponadto dodano wozownię, gołębnik, piec chlebowy czy pasiekę, z zachowanym wyposażeniem. W skład zespołu wchodzi jeszcze wielofunkcyjna obora, która pod jednym dachem mieściła pomieszczenia dla koni, bydła, trzody chlewnej, owiec i drobiu. Do obory dobudowana została wozownia. Kompleks wzbogaciła niedawno zrekonstruowana chata rybacka, remiza i scena. Na terenie skansenu odbywają się od 12 lat cykliczne imprezy promujące tradycję kaszubską, w tym przy końcu sierpnia Dni Chleba i Miodu, a w lipcu już XIX Nadolski Festyn Folklorystyczny KRANCBAL.

6.3.12. Prawna ochrona zabytków.

Formami prawnej ochrony zabytków jakie przewiduje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest wpis do rejestru zabytków, wpis na listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego i ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie gminy Gniewino znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, zabytków ruchomych i zabytków archeologicznych. Na tym terenie nie funkcjonuje jak dotąd żaden park kulturowy, nie ma również pomnika historii. W obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zamieszczono zapisy co do ochrony obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

a. rejestr zabytków

Rejestr zabytków nieruchomych – A. Liczy obecnie 9 pozycji, obejmując zespoły dworsko-parkowe (4) park(1), cmentarze (2), jeden kościół i zagrodę gburską. Wśród chronionych obiektów najbardziej charakterystycznymi dla gminy Gniewino są zespoły dworsko-parkowe z folwarkami oraz cmentarz ewangelicki.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU
1.	Salino	Dwór	A-122
2.	Mierzynko	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	A-1069
3.	Chynowie	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem	A-1070

4.	Nadole	Zagroda gburska	A-1088
5.	Salino	Cmentarz z kaplicą rodową rodziny Rixin	A-1255
6.	Salino	Cmentarz ewangelicki	A-1256
7.	Słuszewo	Zespół dworsko-parkowy	A-1558
8.	Bychowo	Park dworski	A-1639
9.	Salino	Kościół filialny pw. św. Józefa	A-1761

Rejestr zabytków ruchomych – B. Zawiera tylko jedną decyzję obejmującą wyposażenie kościoła pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ZABYTKI	NR REJESTRU
1.	Gniewino	Kościół pw. św. Józefa Rzemieślnika	- empora organowa - złotnictwo - dzwon	B-388

Rejestr zabytków archeologicznych – C. Obejmuje 6 decyzji o wpisie do rejestru, w tym trzy dotyczą cmentarzysk kurhanowych, dwie cmentarzysk płaskich, w tym jednego razem z osadą oraz jednego grodziska.

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	REJESTR ZABYTKÓW	AZP
1.	Salino	Grodzisko	C-147	5-37
2.	Rybno	Cmentarzysko kurhanowe	C-307	4-39
3.	Gniewino	Cmentarzysko kurhanowe	C-394	4-38
4.	Gniewino	Cmentarzysko płaskie	C-395	4-38
5.	Salinko	Cmentarzysko kurhanowe	C-396	5-37
6.	Opalino	Osada z cmentarzyskiem płaskim	C-402	4-39

b. ewidencja zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencja zabytków stanowi podstawę do sporządzania programu opieki nad zabytkami. Rozpoznanie zasobu zabytków i jego stanu zachowania pozwala na powstrzymanie degradacji zabytków i wskazanie zagrożeń. Poza tym obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków poprzez zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego są chronione prawnie.

W związku z powyższym jesienią 2022 r. przeprowadzono prace terenowe nad zaktualizowaniem kart adresowych Ewidencji Zabytków Gminy Gniewino, wykonanej w 2016 r. Prace te miały na celu ustalenie

obecnego stanu zachowania obiektów zabytkowych, jak również weryfikację danych adresowych, gdyż w wielu miejscowościach zmieniły się adresy, w związku z wprowadzeniem nazw ulic.

Ponadto Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. przyniosło zmianę w formie karty adresowej, rozszerzając ją o dane historyczne oraz opis obiektu.

Inwentaryzacja terenowa wykazała, że niektóre obiekty nie zachowały się i ustalono 7 takich przypadków. Były to stodoła dworska w Dąbrówce Małej, mogiła w Dębinie, gorzelnia w Gniewnie, budynek gospodarczy w Opalinie, młyn wodny w Perlinie, kuźnia-remiza (działka nr 210) w Rybnie i kuźnia (działka nr 211) w Rybnie. W tej ostatniej sprawie (kuźnia w Rybnie) rozbiórka nastąpiła na podstawie decyzji z dnia 14.12.2021 r., wydanej przez Powiatowego Inspektora nadzoru Budowlanego w Wejherowie, z wiadomością dla Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku. Ponadto w dniu 11.02. 2021 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku wyłączył z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków budynek gospodarczy położony w Nadolu, przy ul. św. Augustyna 3. Z wyjątkiem ostatniego przypadku Urząd Gminy Gniewino wystąpił do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku o wyłączenie wskazanych zabytków z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Poza obiektami już nie istniejącymi, wystąpiono także o wyłączenie z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków budynków, które na skutek przebudowy lub daleko idących zmian utraciły wartość zabytkową. Stwierdzono 6 takich przypadków: Bychowo, budynek mieszkalny nr 34, Czymanowo, budynek mieszkalny nr 16, d. 6, Gniewinko, układ folwarku bezpowrotnie zniszczony przez nowe inwestycje, Kostkowo, mocno przebudowany budynek przy ul. Różanej 8, Rybno, budynek mieszkalny przy ul. Parkowej 21, w trakcie przebudowy oraz podobny przypadek budynku mieszkalnego nr 11 w Tadzinie.

Prace terenowe pozwoliły też na wskazanie obiektów, które zasługują aby figurować w Gminnej i Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Należą do nich budynek mieszkalny i gospodarczy w Kostkowie, przy ul. Ks. Galasa 5 oraz 19, a także drewniana, okazała stodoła folwarku w Lisewie i wieża ciśnień folwarku w Strzebielinku. Ponadto do Gminnej Ewidencji Zabytków postuluje się włączenie cmentarza ewangelickiego w Tadzinie, który jest ujęty w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Jeżeli powyższe postulaty co do wyłączenia oraz włączenia obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Gniewino zostaną zaakceptowane przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku, to zbiór ten będzie liczył 163 karty adresowe.

Bieżące aktualizowanie Gminnej Ewidencji Zabytków jest ważne zarówno dla polityki planistycznej i finansowej gminy. Nie tylko dlatego aby na bieżąco monitorować stan zabytków, ale z powodu możliwości dofinansowania ich remontu. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w artykule 81 przewiduje możliwość dotowania prac konserwatorskich, prac restauratorskich i robót budowlanych obiektów zabytkowych **zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i ujętych w gminnej ewidencji zabytków**, na mocy odpowiedniej uchwały podjętej przez organ gminy.

6.4. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla gminy Gniewino.

Teren gminy Gniewino wyróżnia się znaczną ilością zespołów dworsko i pałacowo-parkowych z okazałymi zabudowaniami folwarcznymi. Najstarszym takim zespołem jest barokowy dwór alkierzowy z parkiem i pozostałością folwarku w Salinie, małowniczo położony na zach. brzegu Jeziora Salińskiego. Drugie ciekawe założenie dworsko-parkowe to Lisewo, z dworem o charakterze włoskiej willi. Należy wspomnieć także o przestronnym majątku w Chynowie, ze starannie odtworzonym ogrodem i parkiem.

Liczną grupą zabytków są także cmentarze ewangelickie, których na terenie gminy Gniewino było pierwotnie 17, a obecnie zachowało się w różnym stanie 15, gdyż niektóre z nich stały się nekropoliami katolickimi.

Tak do niedawna powszechne wiejskie budownictwo mieszkalne wznoszone w konstrukcji szachulcowej lub szkieletowej wypełnionej cegłą, praktyczne zniknęło z wiejskiego pejzażu. Przypominać ma o nim skansen w Nadolu, w którym poza miejscową zagrodą gburską rodziny Rutzów, gromadzone są przykłady takiego budownictwa, a także ostatni w ten sposób wzniesiony dom, zachowany w Nadolu, przy ul. Kaszubskiej 39.

Na uwagę zasługuje także budynek karczmy z salą taneczną w Nadolu, chyba jedyny tak obiekt nie tylko w skali gminy Gniewino, ale w całym regionie. Zbudowany w 1907 r., rozbudowany w 1910, zachował swą funkcję oraz formę architektoniczną do dnia dzisiejszego.

Z zabytków archeologicznych należy wymienić wczesnośredniowieczne grodzisko na Wyspie Jeziora Salińskiego oraz cmentarzyska kurhanowe w Gniewinie, Rybnie i Salinku.

6.5. Stan zachowania zabytków w gminie Gniewino.

Jak zawsze w przypadku dużej grupy obiektów zabytkowych, a tak można powiedzieć o zabytkach gminy Gniewino, ocena ich stanu zachowania nie może być jednoznaczna. Odnotować można pozytywne zjawiska związane z przykładową renowacją i utrzymaniem obiektów, ale wskazać trzeba także przykłady negatywne.

W grupie zabytków sakralnych odnotowano najkorzystniejszą sytuację, gdyż żaden z obiektów nie jest zagrożony. Świątynia w Salinie na jesieni 2022 r. była w trakcie prac remontowych prowadzonych na elewacji północnej, natomiast kościołowi i plebani w Kostkowie przydałby się bieżący remont, zważywszy na zawilgocone tynki.

Z reguły zaniedbane pozostają cmentarze ewangelickie, a niektóre z nich tak zarośnięte i zdewastowane, że trudne do odnalezienia (Lisewo). W dobrym stanie pozostają tylko te, które są obecnie katolickie lub komunalne, ale wówczas po poprzednich pochówkach nie ma śladu (Kostkowo, ob. cmentarz komunalny, Gniewinko, ob. parafialny, Gniewino, cmentarz przykościelny). Cmentarze ewangelickie najczęściej

pozbawione już zostały najcenniejszych elementów czyli kamiennych tablic lub żelaznych krzyży, pozostały jedynie obudowy mogił, podstawy pod krzyże, niekiedy fragmenty tablic inskrypcyjnych. Nie zachowała się też żadna z kaplic cmentarnych (Bychowo, Rybno, Słuszewo). Natomiast nadal wyróżniają się w krajobrazie wysoka, komponowana zielenią, zwłaszcza w przypadku cmentarzy śródpolnych (Strzebielinko, Toliszczek). Ostatnio widać jednak próby zadbania o te miejsca, większość terenów cmentarzy jest oczyszczona z samosiejek, a na niektórych pojawiły się pamiątkowe kamienie inskrypcyjne (Czymanowo) lub z sentencjami (Łęczyn Dolny, Słuszewo). Rozwiązaniem idealnym byłoby umieszczenie na każdym z cmentarzy tablicy informacyjnej, a do prac porządkowych zaplanowanych chociaż raz w roku, zaangażowanie zainteresowanej młodzieży szkolnej.

Najbardziej zróżnicowana sytuacja występuje wśród zespołów dworsko-parkowych z folwarkami. Z jednej strony trzeba wymienić przypadki nieomal wzorcowe takie jak rewitalizacja zespołu pałacowo-parkowego z folwarkiem w Chynowie. Poza odnowionymi budynkami odtworzono tu tarasowy ogród kwiatowy połączony ze znacznie starszym parkiem. Ponadto zachował się cały zespół (z wyjątkiem budynku gorzelni), który funkcjonuje jako ośrodek jeździecki i hodowla koni. Podobnie wygląda sytuacja w Lisewie, chociaż w tym wypadku poddano remontowi tylko zespół dworsko-parkowy. Odnowiony dwór mieści obecnie restaurację i hotel, a w zrewitalizowanym parku zlokalizowano centrum weselne. Folwark, chociaż stanowi odrębną własność i utrzymał funkcję produkcyjną, także prezentuje się jako zadbane zespoły. Jest to jednak przykład odosobniony, gdyż właśnie zabudowania folwarczne najczęściej podlegają rozbiórce (Opalino, Jeczewo), nietrafionym rozbudowom (Gniewinko) lub podziałowi między kilku właścicieli (Gniewino, Słuszewo). Pozytywną ocenę można wystawić zespołom dworsko-parkowym w Słuszewie czy Salinie, które są własnością jednej rodziny. Gorzej sytuacja przedstawia się, gdy obiekt ma kilku użytkowników i widoczny jest brak wspólnych działań remontowo-inwestycyjnych (Jeczewo, Czymanowo, Rybno). Jednak dramatyczną sytuację prezentują obiekty nie zamieszkałe, których właściciele nie są nimi zainteresowani. Tak dzieje się w Mierzynku i Strzebielinku, a skrajnym przypadkiem pozostaje Opalino, gdzie po niegdyś okazałych, murowanych budynkach nie ma śladu.

Grupą interesujących budynków na terenie gminy Gniewino są obiekty Służby Celnej o charakterystycznych formach architektonicznych. Obecnie zamieszkuje je z reguły przez kilka rodzin, co stwarza niebezpieczeństwo braku jednolitego planu remontowego. Jednak gorszym jeszcze rozwiązaniem jest wprowadzenie ocieplenia elewacji, całkowicie zmieniającego charakter budynku (Toliszczek). Trochę szkoda aby te ciekawe obiekty zniknęły z krajobrazu gminy Gniewino pod grubą warstwą styropianu.

6.6. Obiekty Gminy Gniewino postulowane do wpisu do rejestru zabytków.

Tak bogato reprezentowane obiekty zabytkowe na terenie gminy Gniewino posiadają jedynie 9 wpisów do rejestru zabytków województwa pomorskiego. To zdecydowanie za mało i w każdym z typów zabytków można wskazać takie, które powinny zostać objęte ochroną prawną.

Wśród obiektów sakralnych na takie działanie zasługuje niewątpliwie kościół parafialny pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie. To jedna z tych niewielkich świątyń, wzniesiona na miejscu starszej, niezachowanej już budowli, w parafii o średniowiecznej metryce. Toteż tradycja miejsca i ciągłość historyczna tak ważnej w dziejach każdej miejscowości stanowi ważny argument. A kolejny to neogotycka, starannie wykonana ceglana bryła kościoła, tworząca dominantę kompozycyjną w zabudowie wsi. Wreszcie za ochroną tej budowli przemawia zachowane wyposażenie, pochodzące zarówno z czasu budowy jak i z wcześniejszej świątyni.

Tak licznie reprezentowane cmentarze ewangelickie na obszarze gminy Gniewino zasługują na mocniejszą ochronę prawną, a przynajmniej dwa z nich, w Bychowie i w Słuszewie, o ciekawej kompozycji i zachowanych fragmentach nagrobków (secesyjne kraty w Słuszewie).

Najwięcej znalazło się w rejestrze zabytków zespołów dworsko-parkowych z folwarkami, (5) lecz na uwagę zasługuje jeszcze jeden, położony w Lisewie. Przede wszystkim ze względu na wyróżniającą się bryłę dworu, nawiązującą do formy willi włoskiej, z wieżyczką widokową w części centralnej. Ponadto ze względu na starannie skomponowane otoczenie dworu, z półkolistym podjazdem zlokalizowanym na lekkim wzniesieniu oraz swobodnie urządzonym parkiem.

W rejestrze zabytków powinien znaleźć się ostatni przykład tak niegdyś powszechnego budownictwa wiejskiego wzniesionego w konstrukcji szachulcowej. Jest nim budynek położony w Nadolu, przy ul. Kaszubskiej 39. Nie powinno zabraknąć w rejestrze zabytków także reprezentanta domów celnych, popularnych w miejscowościach zlokalizowanych wzdłuż dawnej granicy polsko-niemieckiej. Najciekawsze z nich to budynek w Gniewinie przy ul. Pomorskiej 33 oraz w Chynowie nr 8.

7. OCENA STANU ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO Z ANALIZĄ SZANS I ZAGROŻEŃ SWOT (Wskazanie regionalnych i ponadregionalnych zasobów dziedzictwa gminy Gniewino i wyróżniających się walorów krajobrazu kulturowego).

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Występowanie na terenie gminy Gniewino zabytków o znaczeniu regionalnym (historyczne układy ruralistyczne, liczne zespoły dworsko-parkowe z folwarkami, cmentarze ewangelickie, zabytki archeologiczne). 2. Duża ilość zespołów dworsko-parkowych z folwarkami (15 obiektów). 3. Cmentarze ewangelickie (17). 4. Tradycyjne budownictwo wiejskie (Nadole, Skansen, ul. Bałtycka 2, ul. Kaszubska 39). 5. Charakterystyczne formy obiektów użyteczności publicznej typu szkoły Chynowie 9, Jęczewo 6, Salino, ul. Zabytkowa 7), domy celników (Gniewino, ul. Pomorska 33, Chynowie 8, Rybno 2-6, obiekty rekreacyjne, karczma w Nadolu, ul. Kaszubska 4). 6. Szlaki kulturowe (szlak Dworów i Pałaców Północnych Kaszub). 7. Działalność instytucji kultury sprawujących opiekę nad zachowaniem miejscowych tradycji (Skansen w Nadolu, Oddział Muzeum Ziemi Puckiej m. Floriana Ceynowy). 8. Uchwała Rady Gminy Gniewino z dnia 23 lutego 2007 r. Nr VI/37/2007 w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na obszarze Gminy Gniewino. 9. Dziedzictwo niematerialne (nazwy geograficzne, język kaszubski, tradycje świąteczne, kuchnia regionalna).	: 1. Zły stan zachowania dużej ilości obiektów zabytkowych (zwłaszcza dworów – Strzebielinko, Mierzynko) 2. Zbyt słaby stan ochrony zabytków zwłaszcza budynków przemysłowych i technicznych (budynki gospodarcze w Mierzynku), skutkujące rozbiórkami w Opalinie, Perlinie i Gniewinie. 3. Duże koszty bieżących remontów architektury oraz utrzymania w dobrym stanie zabytków ruchomych wymagających ciągłych prac konserwatorskich. 4. Remonty wykonywane sposobem gospodarczym bez odpowiednich materiałów i nadzoru konserwatorskiego. 5. Przebudowy i remonty bez nadzoru konserwatorskiego, nie uwzględniające historycznej formy i detalu obiektu. 6. Nieodpowiednia zmiana struktury zabytkowej obiektów czyli wprowadzanie ociepleń elewacji, stosowanie materiałów nie pasujących do charakteru obiektów, a także wymiana stolarki okiennej i drzwiowej wykonanej z PCV, nie uwzględniającej pierwotnego podziału. 7. Niewystarczająca jakość i ilość systemów zabezpieczeń obiektów zabytkowych, zwłaszcza ochrony przeciwpożarowej i antywłamaniowej (Kościoły). 8. Nieprawidłowo sformułowane umowy sprzedaży lub dzierżawy zabytków nie uwzględniające obowiązków i terminów prac remontowych. 9. Zbyt pochopne rozbiórki wymagających remontu obiektów zabytkowych: przemysłowych, gospodarczych w dużych zespołach. 10. Wycinanie starych alei przydrożnych w związku z nasileniem ruchu samochodowego na wąskich historycznych drogach.

SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Rosnące społeczne zainteresowanie opieką nad zabytkami dzięki stałemu budowaniu poczucia tożsamości lokalnej. 2. Funkcjonowanie w świadomości społecznej prawidłowo odnowionych zabytków jako wzorców oraz elementów zwiększających atrakcyjność wsi (Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem w Chynowie, zespół dworsko-parkowy w Lisewie, zespół dworsko-parkowy w Słuszewie, budynek w Nadolu przy ul. Kaszubskiej 39 i karczma w Nadolu przy ul. Pomorskiej 4). 3. Organizowanie poradnictwa w zakresie prawidłowego prowadzenia remontów dla właścicieli obiektów zabytkowych. 4. Nadanie zabytkom statusu oferty turystycznej, głównie w turystyce tematycznej (szlaki historyczne: dworów i pałaców Północnych Kaszub, szlak cmentarzy ewangelickich). 5. Popularna i chętnie wykorzystywana tradycja Północnych Kaszub (Norda) w jej wielowątkowym wydaniu (np. lansowanie kaszubskiego wzornictwa i tradycyjnej kuchni – Święto Chleba i Miodu w Nadolu). 6. Wspieranie amatorskich badaczy przeszłości publikujących w sieci internetowej historie obiektów zabytkowych, prezentujących wydarzenia historyczne regionu, stare fotografie, archiwalia i stan wiedzy (np. strony internetowe prezentujące cmentarze ewangelickie czy zespoły dworsko-parkowe, także Pomorskie Forum Eksploracji). 7. Wykorzystywanie mediów i systemów informatycznych w popularyzacji miejscowej historii i tradycji.	1. Duża ilość obiektów zabytkowych wymagających kosztownych prac konserwatorskich. 2. Presja inwestorów na przebudowę (często niewłaściwą ze stanowiska konserwatorskiego) i zmianę funkcji zespołów i obiektów zabytkowych. 3. Presja inwestycyjna w zakresie zajmowania nowych obszarów na potrzeby nowej zabudowy zagrożająca stanowiskom archeologicznym. 4. Zagrożenia stanowisk archeologicznych położonych na terenach rolniczych oraz przemysłowych. 5. Brak fachowego poradnictwa przy przygotowaniu prac remontowych obiektów zabytkowych (termoizolacje, pokrycia dachu, kolorystyka). 6. Niedostateczne zabezpieczenia obiektów zabytkowych (systemy ochrony przeciwpożarowej, przeciwwłamaniowej i stałego monitoringu). 7. Niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną zabudowę obszarów cennych krajobrazowo i kulturowo. 8. Kadra rzemieślnicza nie obeznana z tradycyjnymi technikami budowlanymi (stosowanie technik współczesnych niszczących charakter obiektów). 9. Brak poszanowania dla wartości autentyzmu zabytków (oryginalnej struktury budowlanej, układu przestrzennego, kolorystyki, czy materiałów budowlanych.) 10. Brak koniecznych uzgodnień co do obiektów podlegających ochronie (ujętych także w gminnej ewidencji zabytków). 11. Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMU.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje, że Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewino 2025-2028 będzie stałym elementem składowym polityki Gminy, przy czym władze staną się koordynatorem działań państwowych oraz samorządowych, angażując także inne podmioty, w tym czynniki społeczne. Wdrożenie Programu poprzez wykonanie wskazanych zadań, pomoże w realizacji celów określonych przez ustawodawcę.

Zgodnie z Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami w województwie pomorskim na lata 2021-2024, doświadczenia z realizacji programów w poprzednich latach wpłynęły na decyzję co do kontynuacji określonego w nich celu, przy uproszczeniu kierunków zadań, które zostały dostosowane do zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Stąd rozróżnienie **ochrony zabytków**, przekładające się na działania administracyjne i **opieki nad zabytkami** wynikające z działań właścicielskich.

8.1. Cel programu: WZMOCNIENIE POZIOMU OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY GNIEWINO SŁUŻĄCE ZACHOWANIU ZABYTEKÓW, BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI GMINY.

8.2. Priorytety programu.

Cel ten będzie realizowany w ramach 2 priorytetów:

Priorytet 1 – Zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy Gniewino.

Priorytet 2 – Upowszechnienie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Gniewino.

Priorytet 1: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY GNIEWINO.	
Kierunek 1.1.	Ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości gminy Gniewino.
Działania:	1. Uwzględnienie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę zabytków (w tym archeologicznych). 2. Działania wspierające konserwację, renowację i rewaloryzację: - obiektów charakterystycznych dla gminy Gniewino – zespołów dworsko-parkowych z folwarkami, budownictwa wiejskiego (skansen i budynek przy ul. Kaszubskiej 39 w Nadolu), cmentarzy ewangelickich. - obiektów sakralnych – kościoły w Gniewinie, Kostkowie i Salinie - zieleni komponowanej – aleje przydrożne, parki 3. Ochrona konserwacja: - zabytków archeologicznych - zabytków ruchomych (wyposażenia kościołów). 4. Działania na rzecz trwałego zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych poprzez montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (Skansen w Nadolu, kościoły). 5. Wspieranie działań na rzecz adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji (stodoła i kuźnia w Gniewinie, dwór i budynek wagi w Mierzynku).

	6. Oznakowanie obiektów zabytkowych oraz umieszczenie tablic informacyjnych (cmentarze ewangelickie)
Kierunek 1.2.	Opieka nad zabytkami gminy Gniewino.
Działania:	1. Działania służące poprawie stanu zachowania, w tym konserwacja, renowacja i rewaloryzacja. 2. Przygotowywanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych zabytków: - inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskich - ekspertyz technicznych i konserwatorskich - badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych - programów prac konserwatorskich i technologicznych. 3. Ewidencjonowanie i znakowanie obiektów zabytkowych.

Priorytet 2: UPOWSZECHNIANIE I POPULARYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY GNIEWINO.

Kierunek 2.1.	Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Gniewino.
Działania:	1. Promocja zabytków, a w szczególności obiektów charakterystycznych dla gminy Gniewino. 2. Wspieranie działań edukacyjnych, promocyjnych oraz popularyzujących o dziedzictwie kulturowym gminy Gniewino: - warsztaty i konkursy - gry terenowe (również internetowe – jak w przypadku cmentarzy ewangelickich), foldery i publikacje - tematyczne strony internetowe 3. Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach. 4. Współpraca z instytucjami kultury i nauki w celu rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy i wymiany informacji o jego zasobach (znaczenie Gminnego Centrum Kultury w Gniewinie) 5. Digitalizacja i udostępnienie zasobów dotyczących dziedzictwa kulturowego (stare fotografie, mapy, wspomnienia mieszkańców).
Kierunek 2.2.	Wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
Działania:	1. Wspieranie pełnego rozpoznania i identyfikacji elementów niematerialnego dziedzictwa gminy Gniewino poprzez współpracę ze specjalistycznymi instytucjami (Instytut Kaszubski, Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie). 2. Wspieranie działań dokumentacyjnych i wydawniczych popularyzujących dziedzictwo niematerialne (zapisy miejscowych pieśni, podań i legend, zwyczajów). 3. Przygotowanie aplikacji o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. 4. Wspieranie lokalnych grup kultywujących miejscowe tradycje i obyczaje. 5. Wspieranie organizacji festynów, przedstawień i wystaw.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zakłada się, że zadania określone w programie opieki nad zabytkami gminy Gniewino będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)
- **instrumentów finansowych** - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych na podstawie odpowiedniej uchwały Rady Gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- **instrumentów koordynacji** - poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami
- **instrumentów społecznych** - poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- **instrumentów kontrolnych** -. monitorowanie aktualności gminnych ewidencji zabytków, monitorowanie realizacji zapisów miejscowych planu zagospodarowania przestrzennego i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

10. MECHANIZMY I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA.

Zadania Programu Opieki nad Zabytkami gminy Gniewino na lata 2025-2028 mogą być finansowane zarówno przez środki własne jak i zewnętrzne źródła.

Źródła finansowania	Przedmiot finansowania
Gmina Gniewino	Środki własne Gminy Gniewino (Uchwała Rady Gminy).
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Programy „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego 2023”: Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków oraz ich

	udostępnianie na cele publiczne. Programy MKiDN mają na celu dofinansowanie zadań z zakresu kultury o charakterze projektowym, z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków, poza jednym programem – <i>Ochrona zabytków</i>. Główne nabory do programów MKiDN odbywają się w październiku i listopadzie każdego roku. Wśród programów MKiDN przydatne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są: • Ochrona zabytków koordynowana przez Departament Ochrony Zabytków • Ochrona zabytków archeologicznych koordynowana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa Informacja o corocznych warunkach uczestnictwa w programach jest zamieszczona na portalu internetowym www.mkidn.gov.pl w zakładce: Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – Fundusz Kościelny	• Remonty i konserwacja obiektów sakralnych o wartości zabytkowej.
Ministerstwo Środowiska – Parki Narodowe	• Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi • Wydatki na ochronę krajobrazu kulturowego
Marszałek Województwa Pomorskiego, Województwo Pomorskie – Sejmik Samorządowy	Ochrona zabytków województwa pomorskiego: • Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego
Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków	• Konserwacja i remonty zabytkowych obiektów ruchomych i nieruchomych) wpisanych do rejestru zabytków o ważnym znaczeniu historycznym, naukowym i artystycznym będących w złym stanie technicznym • Ratownicze badania archeologiczne • Dokumentacja konserwatorska, ewidencyjna i archeologiczna
Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze	• Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK i szlaków turystycznych.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków	• Od 01.01. 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Stanowi pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony został z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 01.01. 2018 r. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonych elementów. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
Unia Europejska	Fundusze strukturalne, dystrybuowane poprzez: • Fundusze Europejskie dla Pomorza (FEP) 2021-2027 Fundusz dofinansowuje m.i. dziedzictwo kulturowe. • Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG). Celem funduszu jest wsparcie realizacji projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych oraz takich, które zwiększają konkurencyjność polskiej gospodarki. • <u>Regionalne Programy Operacyjne</u> (RPO) na lata 2021-2027, podzielone na 16 programów regionalnych, których celem jest wspieranie rozwoju danego regionu, zarządzane przez zarządy województw, a nie przez władze centralne. • Program Interreg Południowy Bałtyk 2021-2027. Jego celem jest zrównoważone wykorzystywanie dziedzictwa naturalnego i kulturowego. W Programie obowiązuje zasada partnerstwa, musi być realizowany przez partnerów z co najmniej dwóch państw. • Europejski Fundusz Morski i Rybacki, w oparciu o wieloletnie ramy finansowe na lata 2021-2027 (WRF)..

11. MONITORING I OCENA REALIZACJI PROGRAMU.

Realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewno na lata 2025-2028 powinna być przedmiotem systematycznego monitorowania. Zgodnie z ustawowym wymogiem (art. 87.5) wójt gminy sporządza sprawozdanie za dwuletni okres jego realizacji. Monitoring służy następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem lub obiektem, informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszania działań ochronnych
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłynęły na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwiał ocenę przynajmniej takich parametrów: skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony), skuteczność zastosowanych środków, zmianę stanu obiektu, zagrożenie środowiskowe.

Wskaźniki określające realizację celów i priorytetów Programu:

Cel strategiczny /Priorytet	Wskaźniki
Cel strategiczny: WZMOCNIENIE POZIOMU OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY GNIEWINO SŁUŻĄCE ZACHOWANIU ZABYTEKÓW, BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI GMINY.	
Priorytet 1: zachowanie dziedzictwa kulturowego	Poziom wydatków budżetu gminy Gniewino na ochronę i opiekę nad zabytkami zaplanowany na podstawie odpowiedniej uchwały
	Liczba remontów obiektów zabytkowych dofinansowywanych z budżetu gminy Gniewino
	Liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed włamaniem i pożarem

Priorytet 2: upowszechnienie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Gniewno.	Liczba publikacji promocyjnych i wydawnictw związanych z popularyzacją zabytków
	Liczba prac studialnych (studia krajobrazowe), katalogów (typy zabudowy, detal architektoniczny) czy przewodników
	Liczba udostępnionych w internecie informacji o zabytkach gminy Gniewino
	Liczba zorganizowanych imprez, wydarzeń, warsztatów, szkoleń o tematyce związanej z dziedzictwem kulturowym
	Liczba obiektów zabytkowych pełniących funkcje turystyczne, kulturalne, edukacyjne i społeczne.

12. LITERATURA I MATERIAŁY.

LITERATURA PRZEDMIOTU.

F. Schultz, Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern, 1912.

Ziemia Wejherowska, praca zbiorowa, Gdańsk 1980.

J. Borzyszkowski, Nadole, Gdańsk 1982.

J. Ellwart, Powiat wejherowski, 2003.

B. i T. Żmuda-Trzebiatowscy, Ziemia Wejherowska na dawnych pocztówkach, Gdańsk 2004.

F. Schultz, Dzieje powiatu wejherowskiego i puckiego, Gdańsk-Wejherowo 2010.

Z. Żurawski, Żarnowiec – problem konserwatorski, (w:) Z dziejów badań archeologicznych na Pomorzu Wschodnim, Gdańsk 2014.

DOKUMENTACJE

K. Rozmarynowska, Ogród pałacowy w Chynowie, 1983.

K. Rozmarynowska, Ogród dworski w Mierzynku, 1983.

K. Rozmarynowska, Ogród dworski w Salinie, 1983.

E. Budzyńska, Ewidencja założenia dworsko-parkowego w Bychowie, 1986.

A. Sobczak, J. Gawłowska, Ewidencja zespołu dworsko-parkowego w Słuszewie, 1986.

J. Barton-Piórkowska, Ewidencja zespołu dworsko-parkowego w Lisewie, 1987.

KARTY EWIDENCYJNE ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

Salino, dwór, 1959

Salino, kościół filialny pw. św. Józefa, 1959

Strzebielinko, dom nr 31, 1959

Strzebielinko, dom nr 40, 1959
Strzebielinko, dom nr 44, 1959
Strzebielinko, dom nr 75, 1959
K. Rozmarynowska, Chynowie, pałac w zespole pałacowo-parkowym, 1983
K. Rozmarynowska, Salino, dwór, 1983
K. Rozmarynowska, Mierzynko, dwór, 1983
T. Lasowa, Nadole, dom mieszkalno-gospodarczy nr 6, 1984
T. Lasowa, Nadole, dom nr 35, 1984
T. Lasowa, Nadole, magazyn lodu, 1984
T. Lasowa, Nadole, dom nr 16 (skansen), 1984
T. Lasowa, Nadole, stodoła nr 16, 1984
A. Sobczak, Słuszewo, zespół folwarczny, 1988
A. Sobczak, Bychowo, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Czymanowo, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Lisewo, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Opalino, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Rybno, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Toliszczek, zespół folwarczny, 1988
J. Barton-Piórkowska, Mierzynko, zespół folwarczny, 1988
A. Sobczak, Chynowie, zespół folwarczny, 1989
J. Barton-Piórkowska, Strzebielinko, zespół folwarczny, 1989
J. Barton-Piórkowska, Jęczewo, zespół folwarczny, 1989
T. Palacz, Gniewinko, zespół folwarczny z domem rządcy, 2004
J. Potylicka, Czymanowo, dwór, 2004
K. Jankowska, Kostkowo, mleczarnia, 2004
K. Jankowska, Kostkowo, młyn, 2004
K. Jankowska, Gniewino, zespół dworsko-folwarczny, 2004
K. Jankowska, Gniewno, dwór, 2004
A. Jaśkiewicz-Sojak, Słuszewo, dwór, 2004
A. Jaśkiewicz-Sojak, Lisewo, dwór, 2004
A. Jaśkiewicz-Sojak, Rybno, dwór, 2004
A. Błyskosz, Salino, kościół filialny pw. św. Józefa, 2005

KARTY EWIDENCYJNE CMĘTARZY

Są to tzw. karty zielone wszystkich cmentarzy ewangelickich, cmentarza katolickiego w Kostkowie, obecnego cmentarza parafialnego w Salinie oraz cmentarza pomnika wojennego w Rybnie. Zostały wykonane przez G. Olszewską-Hellmann w 1985 r.

Cała wyżej wymieniona dokumentacja jest dostępna w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Gdańsku, w Oddziale Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Gdańsku oraz na stronie internetowej NID – zabytek.pl.

STRONY INTERNETOWE

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku: www.ochronazabytkow.gda.pl

Pomorskie Forum Eksploracji: www.eksploracja.pl

Wolne Forum Gdańsk : wolneforumgdansk.pl

Archiwalne mapy Pomorza Gdańskiego: www.mapy.eksploracja.pl

Narodowy Instytut Dziedzictwa: www.zabytek.pl, www.archiwum.zabytek.pl

13. ANEKS – WYKAZY GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH 2023

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	DATOWANIE	NR REJESTRU
1.	Bychowo		19	Park w zespole dworsko-parkowym	XVIII, połowa XIX w.	1639
2.	Bychowo		19	Stodoła w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Połowa XIX w.	
3.	Bychowo		24	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
4.	Bychowo		32	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
5.	Bychowo		36	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
6.	Bychowo		40	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
7.	Bychowo		42	Budynek mieszkalny	1927	
8.	Bychowo	Część działki 154 (nie 274)		Cmentarz ewangelicki	2. połowa XIX w.	
9.	Chynowie		11	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem	XVIII, koniec XIX w., 1922	1070
10.	Chynowie		11	Pałac w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	1922	1070
11.	Chynowie		11	Park w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w., 1922	1070
12.	Chynowie		11	Ogrodzenie w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	1922, 2010	
13.	Chynowie		11	Obora w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w.	1070
14.	Chynowie		11	Kuźnia, ob. stajnia w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w.	1070
15.	Chynowie		3/3a	Komin gorzelni (d. gorzelnia) w zespole pałacowo-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w.	1070
16.	Chynowie		4/4a	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
17.	Chynowie		6/6a	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
18.	Chynowie		7	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
19.	Chynowie		8	Budynek Urzędu Celnego,	1925	

				ob. mieszkalny		
20.	Chynowie		8	Budynek gospodarczy	1925	
21.	Chynowie		9	Budynek szkoły, ob. mieszkalny	Koniec XIX w.	
22.	Chynowie		12/12 a	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
23.	Czymanowo	Pałacowa	8	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
24.	Czymanowo	Pałacowa	8	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
25.	Czymanowo	Pałacowa	8	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
26.	Czymanowo	Energetyków	1/3	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
27.	Czymanowo	Działka 172/2		Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
28.	Dąbrówka		12	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
29.	Dąbrówka		14	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
30.	Dąbrówka		12	Obora w zespole folwarku	Koniec XIX w.	
31.	Gniewinko		14/16	Budynek mieszkalny w zespole folwarku	Początek XX w.	
32.	Gniewinko		8	Rządcówka, ob. budynek mieszkalny w zespole folwarku	Początek XX w.	
33.	Gniewinko	Działka 281		Cmentarz ewangelicki, ob. parafialny	Koniec XIX w.	
34.	Gniewino	Cicha	2	Budynek gospodarczy	2. połowa XIX w.	
35.	Gniewino	Pomorska	3	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
36.	Gniewino	Pomorska	3	Budynek gospodarczy	Koniec XIX w.	
37.	Gniewino	Pomorska	5	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
38.	Gniewino	Pomorska	6	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
39.	Gniewino	Pomorska	8	Pastorówka, ob. budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
40.	Gniewino	Pomorska	10	Kościół paraf. pw. św. Józefa Rzemieślnika	1870	
41.	Gniewino	Pomorska	10	Cmentarz parafialny	Geneza średniowieczna, 1870	
42.	Gniewino	Pomorska	18	Budynek poczty	Lata 30. XX w.	
43.	Gniewino	Pomorska	20/22	Budynek szkoły z parkiem, ob. siedziba Urzędu Gminy	Lata 30. XX w.	

44.	Gniewino	Pomorska	33	Budynek Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1925	
45.	Gniewino	Pomorska	44	Budynek mieszkalny	Lata 30. XX w.	
46.	Gniewino	Pomorska	57	Kuźnia	Początek XX w.	
47.	Gniewino	Słoneczna	1	Obora w zespole folwarku, ob. magazyn	Lata 30. XX w.	
48.	Gniewino	Strażacka, Słoneczna	1-6 1	Zespół folwarku	2. połowa XIX w., lata 30. XX w.	
49.	Gniewino	Strażacka	1	Obora w zespole folwarku	Lata 30. XX w.	
50.	Gniewino	Strażacka	10	Dwór	1885 r., lata 30. XX w.	
51.	Gniewino	Zwycięstwa	14	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
52.	Gniewino	Zwycięstwa	22	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
53.	Jęczewo		1	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, ob. budynek mieszkalny	1. ćwierć XX w.	
54.	Jęczewo		1	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2 połowa XIX w., 1 ćwierć XX w.	
55.	Jęczewo		6	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
56.	Jęczewo		6	Budynek gospodarczy przy szkole	Koniec XIX w.	
57.	Kostkowo	Klonowa	21	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
58.	Kostkowo	Kościelna	6	Kościół paraf. pw. św. Ottona	1933-1934	
59.	Kostkowo	Kościelna	6	Plebania	1934 r.	
60.	Kostkowo	Kościelna	6	Kapliczka	Lata 30. XX w.	
61.	Kostkowo	Kościelna, dz. nr 136		Cmentarz parafialny	Lata 30. XX w.	
62.	Kostkowo	Działka nr 128		Cmentarz ewangelicki, ob. parafialny	Koniec XIX w.	
63.	Kostkowo	Ks. Galasa	5	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
64.	Kostkowo	Ks. Galasa	5	Budynek gospodarczy	Początek XX w.	
65.	Kostkowo	Ks. Galasa	7	Dworzec kolejowy, ob. budynek mieszkalny	1910 r.	
66.	Kostkowo	Ks. Galasa	19	Budynek mieszkalny	1. ćwierć XX w.	
67.	Kostkowo	Różana	4	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
68.	Kostkowo	Wejherowska	42	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	

69.	Kostkowo	Wejherowska	42	Budynek gospodarczy	Początek XX w.	
70.	Kostkowo	Wodna	3	Młyn z domem młynarza, ob. budynek mieszkalny	Koniec XIX w., lata 30. XX w.	
71.	Lisewo		1, 15-17	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	1870	
72.	Lisewo		1	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1870	
73.	Lisewo		1	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1870	
74.	Lisewo		15-17	Folwark w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w. lata 30. XX w.	
75.	Lisewo		3	Rządcówka w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1925 r.	
76.	Lisewo		17	Magazyn w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1925, 1936 r.	
77.	Lisewo		17	Stodoła w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1936 r.	
78.	Lisewo	Działka nr 118/1		Cmentarz ewangelicki	Początek XX w.	
79.	Łęczyn Dolny	Działka nr 91		Cmentarz ewangelicki	2. połowa XIX w.	
80.	Mierzynko		1	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w., początek XX w.	1069
81.	Mierzynko		1	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1911 r.	1069
82.	Mierzynko		1	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	1069
83.	Mierzynko		1	Murowane ogrodzenie w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1911 r.	1069
84.	Mierzynko			Aleja dojazdowa w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	1069
85.	Mierzynko			Budynek wagi w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1935 r.	1069
86.	Mierzynko		5	Budynek mieszkalny	Początek. XX w.	
87.	Mierzynko		7	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	

88.	Mierzyno		4 b	Park dworski	XVIII/XIX w.	
89.	Mierzyno		21	Budynek gospodarczy	Początek XX w.	
90.	Mierzyno	Działka nr 41		Cmentarz ewangelicki	2. połowa XIX w.	
91.	Nadole	Bałtycka	2	Zagroda gburka – dom, stodoła	Połowa XIX w.	1088
92.	Nadole	Kaszubska	2	Budynek mieszkalny	1910 r.	
93.	Nadole	Kaszubska	4	Restauracja z salą taneczną	Koniec XIX w.	
94.	Nadole	Kaszubska	19	Budynek mieszkalny	1900 r.	
95.	Nadole	Kaszubska	39	Budynek mieszkalny	1903 r.	
96.	Nadole	Św. Augustyna	4	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
97.	Nadole	Św. Augustyna	4	Budynek gospodarczy	Koniec XIX w.	
98.	Opalino			Aleja dojazdowa	Połowa XIX w.	
99.	Opalino			Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	Połowa XIX w.	
100.	Opalino	Działka nr 259		Cmentarz ewangelicki	Połowa XX w.	
101.	Perlino	Lipowa	4-6	Budynek mieszkalny, dwojak	Koniec XIX w.	
102.	Perlino	Lipowa	10-12	Budynek mieszkalny, dwojak	Koniec XIX w.	
103.	Perlino	Lipowa	13	Stodoła w zespole folwarku, ob. magazyn	Koniec XIX w.	
104.	Perlino	Lipowa	16-18	Budynek szkoły, ob. mieszkalny	1. ćwierć XX w.	
105.	Perlino	Lipowa	39	Budynek mieszkalny	Koniec XIX w.	
106.	Perlino	Lipowa	39	Budynek gospodarczy	1. ćwierć XX w.	
107.	Perlino	Lipowa	59	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
108.	Perlino	Rybacka	13	Kanał młyński i śluza	1927	
109.	Perlino	Działki nr 47, 50		Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
110.	Rybno	Długa	18	Budynek mieszkalno-gospodarczy	1920	
111.	Rybno	Długa	18	Stodoła	1920	
112.	Rybno	Długa	21	Szkoła, ob. siedziba leśnictwa Rybno	Początek XX w.	
113.	Rybno	Pałacowa	1	Dwór w zespole dworsko-	2. połowa XIX	

				parkowym z folwarkiem	w., początek XX w.	
114.	Rybno	Pałacowa	1-3	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
115.	Rybno	Pałacowa	3	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
116.	Rybno	Pałacowa	3	Gorzelnia w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Początek XX w.	
117.	Rybno	Szkolna	2	Zespół Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1922 r.	
118.	Rybno	Szkolna	4	Zespół Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1922 r.	
119.	Rybno	Szkolna	6	Zespół Urzędu Celnego, następnie szkoła, ob. budynek mieszkalny	1922 r.	
120.	Rybno	Szkolna	6	Zespół Urzędu Celnego, budynek gospodarczy	1. ćwierć XX w.	
121.	Rybno	Szkolna	6	Zespół Urzędu Celnego, drugi budynek gospodarczy	1. ćwierć XX w.	
122.	Rybno	Działka nr 16		Cmentarz ewangelicki	1935 r.	
123.	Rybno	Działka nr 260		Cmentarz pomnik Ofiar Stutthofu	1945, 1959	
124.	Rybno, d. Rybska Karczma	Wejherowska	14, d. 1	Budynek mieszkalny	Początek XX w.	
125.	Rybno, d. Rybska Karczma	Wejherowska	14, d. 1	Budynek gospodarczy	Początek XX w.	
126.	Salino	Zabytkowa		Kościół filialny pw. św. Józefa	1832-1839	1791
127.	Salino	Zabytkowa		Cmentarz ewangelicki	1838 r.	1256
128.	Salino	Zabytkowa		Cmentarz ewangelicki z kaplicą grobową rodziny von Rexin, ob. parafialny parafii św. Ottona w Kostkowie	1891 r.	1255
129.	Salino	Zabytkowa	7	Budynek szkoły, ob. mieszkalny	1884 r.	
130.	Salino	Zabytkowa	9	Dwór alkierzowy w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1758, 1974	122

131.	Salino	Zabytkowa	9	Park dworski w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Koniec XVIII, XIX w.	
132.	Salino	Zabytkowa	11	Zespół folwarczny w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
133.	Salino	Zabytkowa	11	Budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, ob. mieszkalny	Koniec XIX w.	
134.	Słuszewo		20	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	1905 r.	1558
135.	Słuszewo		20	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1905 r.	1558
136.	Słuszewo		20	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1905 r.	1558
137.	Słuszewo		24	Folwark w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	1905 r.	
138.	Słuszewo		24	Gorzelnia w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, ob. budynek mieszkalny	1905 r.	
139.	Słuszewo			Stajnia w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, ob. budynek mieszkalno-magazynowy	1905 r.	
140.	Słuszewo		24 b	Obora w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, ob. budynek gospodarczy	1905 r.	
141.	Słuszewo		18	Plebania, ob. budynek mieszkalny	Początek XX w.	
142.	Słuszewo	Działka nr 187/2		Cmentarz ewangelicki	Początek XX w.	
143.	Strzebielinko		1	Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
144.	Strzebielinko		1	Dwór w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
145.	Strzebielinko		1	Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
146.	Strzebielinko		1 a	Folwark w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XX w., po 1902 r.	

147.	Strzebielinko		1a	Stajnia w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
148.	Strzebielinko		1	Cielętnik w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Lata 20. XX w.	
149.	Strzebielinko		1a	Wieża ciśnień w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Początek XX w.	
150.	Strzebielinko	Działka nr 209		Cmentarz rodowy w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Koniec XIX w.	
151.	Strzebielinko		2	Zespół Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1921 r.	
152.	Strzebielinko		3	Zespół Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1921 r.	
153.	Strzebielinko		11	Zespół Urzędu Celnego, ob. budynek mieszkalny	1921 r.	
154.	Strzebielinko	Działka nr 64		Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	
155.	Tadzino		6	Budynek mieszkalny	1. ćwierć XX w.	
156.	Tadzino	Działka 45/2		Cmentarz ewangelicki	Lata 30. XX w.	
157.	Toliszczyk		1	Urząd Celny, ob. budynek mieszkalny	1926 r.	
158.	Toliszczyk		11	Budynek gospodarczy w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Początek XX w.	
159.	Toliszczyk			Park w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	2. połowa XIX w.	
160.	Toliszczyk			Folwark w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Początek XX w.	
161.	Toliszczyk		19, d. 15	Stodoła w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem	Początek XX w.	
162.	Toliszczyk	Działka nr 76		Cmentarz ewangelicki	Koniec XIX w.	

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW RUCHOMYCH

L.P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ZABYTKI
1.	Salino	Kościół pw. św. Józefa	Wypożyczenie kościoła: - płyta nagrobna

			- ołtarz boczny, XVIII w. z obrazem „Ukrzyżowanie „ i obrazem „Ostatnia Wieczerza” w predelli - rzeźba anioła, XVIII w. - wiszący świecznik korpusowy, XVIII w. - ołtarz boczny, XIX w. - ambona, XIX w. - rzeźbiarska grupa „Ukrzyżowania”, XX w.
--	--	--	---

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Miejscowość	Nr stanowiska	Obszar AZP	Nr na obszarze	Rodzaj stanowiska
Bychowo	1	3-38	13	znalezisko luźne
Bychowo	2	3-38	14	
Bychowo	3	3-38	15	cmentarzysko
Bychowo	4	3-38	16	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Bychowo	5	3-38	17	cmentarzysko (?)
Bychowo	6	3-38	18	znalezisko luźne
Bychowo	7	3-38	19	śląd osadnictwa
Bychowo	8	3-38	20	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Bychowo	9	3-38	60	osada
Bychowo	10	3-38	61	osada śląd osadnictwa
Bychowo	11	3-38	62	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Bychowo	12	3-38	63	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa osada
Bychowo	13	3-38	84	osada
Bychowo	14	3-37	35	kurhan
Bychowo	15	3-37	48	osada
Bychowo	16	3-37	49	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Bychowo	17	3-37	50	osada
Bychowo	18	3-37	55	osada
Bychowo	19	3-37	56	osada
Bychowo	20	3-37	57	osada
Bychowo	21	3-37	58	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Bychowo	22	3-37	59	śląd osadnictwa
Bychowo	23	3-37	60	osada śląd osadnictwa
Bychowo	24	3-37	61	śląd osadnictwa
Bychowo	25	3-37	91	śląd osadnictwa
Bychowo	26	3-37	92	osada
Bychowo	27	3-37		cmentarzysko kurhanowe
Chynowie	1	5-38	10	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Chynowie	2	5-38	11	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Chynowie	3	5-38	12	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Chynowie	4	5-38	13	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Chynowie	5	5-38	14	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Chynowie	6	5-38	15	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Chynowie	7	5-38	16	punkt osadniczy śląd osadnictwa
Chynowie	8	5-38	17	punkt osadniczy

Chynowie	9	5-38	18	śląd osadnictwa punkt osadniczy
Chynowie	10	5-38	19	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Chynowie	11	5-38	20	osada
Chynowie	12	6-38	1	osada
Chynowie	13	6-38	2	punkt osadniczy
Chynowie	14			cmentarzysko
Chynowie	15			grodzisko wyżynne
Chynowie	16			cmentarzysko
Czymanowo	1			
Czymanowo	2			
Czymanowo	3			
Czymanowo	4			cmentarzysko
Czymanowo	5			znalezisko luźne
Czymanowo	6			(?)
Czymanowo	7			cmentarzysko
Dąbrówka Mała	1	5-37	4	punkt osadniczy
Dąbrówka Mała	2			skarb monet
Gniewinko	1	4-38	1	znalezisko luźne
Gniewinko	2	4-38	2	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Gniewinko	3	4-38	3	cmentarzysko
Gniewinko	4	4-38	4	osada (?)
Gniewinko	5	4-38	46	osada
Gniewinko	6	4-38	47	osada
Gniewinko	7	4-38	48	osada osada
Gniewinko	8	4-38	49	śląd osadnictwa (?)
Gniewinko	9	4-38	50	osada (?) osada osada
Gniewinko	10	4-38	51	osada
Gniewinko	11	4-38	52	osada osada
Gniewino	1	4-38	5	cmentarzysko
Gniewino	2	4-38	6	cmentarzysko (?)
Gniewino	3	4-38	7	cmentarzysko
Gniewino	4	4-38	8	skarb ozdób
Gniewino	5	4-38	9	cmentarzysko kurhanowe
Gniewino	6	4-38	10	cmentarzysko
Gniewino	7	4-38	11	skarb
Gniewino	8	4-38	12	cmentarzysko cmentarzysko osada
Gniewino	9	4-38	13	cmentarzysko grobów skrzynkowych (?)
Gniewino	10	4-38	14	skarb
Gniewino	11	4-38	15	cmentarzysko kurhanowe
Gniewino	12	4-38	16	śląd osadnictwa osada osada
Gniewino	13	4-38	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Gniewino	14	4-38	18	znalezisko luźne
Gniewino	15	4-38	19	cmentarzysko
Gniewino	16	4-38	20	znalezisko luźne znalezisko luźne

Gniewino	17	4-38	53	osada (?)
Gniewino	18	4-38	54	osada osada (?)
Gniewino	19	4-38	55	osada
Gniewino	20	4-38	56	osada
Gniewino	21	4-38	57	
Gniewino	22	4-38	70	cmentarzysko
Jęczewo	1	4-38	21	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Jęczewo	2	4-38	22	cmentarzysko kurhanowe
Jęczewo	3	4-38	64	osada osada osada
Jęczewo	4	4-38	65	ślad osadnictwa (?)
Jęczewo	5	4-38	66	osada (?)
Jęczewo	6	4-38	67	osada osada (?)
Jęczewo	7	4-38	68	ślad osadnictwa osada osada (?) osada osada ślad osadnictwa osada
Jęczewo	8	4-38	21	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Kółkowo	1			cmentarzysko
Kółkowo	2			skarb
Kółkowo	3			znalezisko luźne
Kółkowo	4			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Kółkowo	5			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Kółkowo	6			znalezisko luźne
Kółkowo	7			znalezisko luźne
Kółkowo	8			znalezisko luźne
Kółkowo	9			znalezisko luźne
Kółkowo	10			cmentarzysko osada
Kostkowo	1			
Kostkowo	2			
Kostkowo	3			
Kostkowo	4			
Kostkowo	5	5-38	7	osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa
Kowalka	1	5-38	8	punkt osadniczy
Kowalka	2	5-38	9	ślad osadnictwa ślad osadnictwa
Lisewo	1	4-38	23	cmentarzysko
Lisewo	2	4-38	24	cmentarzysko
Lisewo	3	4-38	69	osada (?)
Marszewo	1			
Marszewo	2			
Marszewo	3			
Marszewo	4			
Marszewo	5			
Marszewo	6			

Marszewo	7			
Marszewo	8			
Marszewo	9			
Marszewo	10			
Marszewo	11			
Mierzynko	1			znalezisko luźne
Mierzynko	2			znalezisko luźne
Mierzynko	3			znalezisko luźne
Mierzynko	4			znalezisko luźne (?)
Mierzyno	1	4-38	25	osada produkcyjna
Mierzyno	2	4-38	26	cmentarzysko
Mierzyno	3	4-38	27	cmentarzysko
Mierzyno	4	4-38	28	śląd osadnictwa (?)
Mierzyno	5	4-38	29	cmentarzysko
Mierzyno	6	4-38	30	znalezisko luźne
Mierzyno	7	4-39	31	skarb
Mierzyno	8	4-38	32	cmentarzysko
Mierzyno	9	4-38	33	znalezisko luźne
Mierzyno	10	4-38	34	znalezisko luźne
Nadole	1			
Nadole	1a			
Nadole	2			
Nadole	3			
Nadole	4			
Nadole	5			
Nadole	6			
Nadole	6a			
Nadole	6b			

Nadole	7			
Nadole	8			
Nadole	9			
Nadole	9a			
Nadole	10			
Nadole	11			
Nadole	11a			
Nadole	12			
Nadole	13			
Nadole	14			
Nadole	15			
Nadole	16			znalezisko luźne
Nadole	17			znalezisko luźne
				znalezisko luźne
				znalezisko luźne
				znalezisko luźne
Nadole	18			znalezisko luźne
Nadole	19	03-38	74	osada
Nadole	20	03-38	75	osada
				śląd osadnictwa
				osada
				śląd osadnictwa
Nadole	21	03-38	76	śląd osadnictwa
				śląd osadnictwa
Nadole	22	03-38	77	osada (?)
Nadole	23	03-38	95	wieś
Opalino	1			
Opalino	1a			
Opalino	2			

Opalino	3			
Opalino	4			
Opalino	4a			
Opalino	5			
Opalino	6			
Opalino	7			
Opalino	8			
Opalino	9			
Opalino	10			
Opalino	11			
Opalino	12			
Opalino	12a			
Opalino	12b			
Opalino	13			
Opalino	13a			
Opalino	14			
Opalino	14a			
Opalino	15			
Opalino	16			
Opalino	17			
Opalino	18			
Opalino	19			
Opalino	20			osada
Opalino	21			cmentarzysko
Opalino	22			osada
Perlino	1	4-37	36	osada osada osada
Perlino	2	4-37	37	osada
Perlino	3	4-37	40	obozowisko (?) osada (?)
Perlino	4	4-37	41	osada (?)
Perlino	5	4-37	44	osada (?) osada (?)

Perlino	1	4-38	35	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Perlino	2	4-38	36	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Perlino	3	4-38	37	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Perlino	4	4-38	38	znalezisko luźne
Perlino	5	4-38	39	znalezisko luźne
Perlino	6	4-38	40	znalezisko luźne
Perlino	7	4-38	41	znalezisko luźne
Perlino	8	4-38	42	znalezisko luźne
Perlino	9	4-38	43	skarb
Perlino	10	4-37	42	osada osada osada (?)
Perlino	11	4-37	43	osada?
Perlino	12	4-38	58	osada
Perlino	13	4-38	59	osada osada
Perlino	14	4-38	60	osada
Perlino	15	4-38	61	osada osada (?) osada osada
Perlino	16	4-38	62	osada osada
Perlino	17	4-38	63	osada osada osada
Perlino	18	3-37	41	osada ślad osadnictwa
Perlino	19	3-37	42	osada ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa
Perlino	20	3-37	43	ślad osadnictwa ślad osadnictwa
Rybieńko	1			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Rybieńko	2			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Rybieńko	3			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Rybieńko	4			cmentarzysko grobów skrzynkowych
Rybieńko	5	5-38	1	punkt osadniczy
Rybieńko	6	5-38	2	osada
Rybno	1			cmentarzysko grobów skrzynkowych wieś historyczna
Rybno	2			luźne
Rybno	3			
Rybno	3a			
Rybno	4			
Rybno	5			
Rybno	6			
Rybno	7			
Rybno	8			
Rybno	9			
Rybno	10			

Rybno	11	
Rybno	12	
Rybno	13	
Rybno	14	obozowisko osada osada osada
Rybno	14a	
Rybno	14b	osada osada
Rybno	15	
Rybno	16	
Rybno	17	cmentarzysko kurhanowe
Rybno	18	osada cmentarzysko cmentarzysko osada cmentarzysko osada
Rybno	19	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Rybno	20	cmentarzysko grobów skrzynkowych śląd osadnictwa
Rybno	21	znalezisko luźne
Rybno	22	osada (?)
Rybno	23	5-39 śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
Rybska Karczma	1	
Rybska Karczma	2	
Rybska Karczma	3	
Rybska Karczma	3a	
Rybska Karczma	3b	
Rybska Karczma	4	
Rybska Karczma	4a	

Rybska Karczma	4b			
Rybska Karczma	5			
Salinko	1	4-37	55	cmentarzysko kurhanowe
Salinko	2	4-37	37	cmentarzysko
Salinko	3	4-37	59	luźne
Salinko	4	4-37	7	osada (?)
Salinko	5	4-37	9	osada (?)
Salinko	6	4-37	10	osada (?)
Salinko	7	4-37	11	osada (?) osada (?) osada (?)
Salinko	8	4-37	31	osada (?) osada (?)
Salinko	9	4-37	32	osada?
Salino	1	5-37	1	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Salino	2	5-37	2	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Salino	3	5-37	3	grodzisko (?)
Salino	4			znalezisko luźne (?)
Salino	5	5-37	19	grodzisko
Salino	6			
Salino	7			znalezisko luźne
Salino	8	5-37	18	wał (od grodziska ?)
Strzebielinko	1	4-38	44	skarb
Strzebielinko	2	4-38	45	cmentarzysko grobów skrzynkowych
Strzebielinko	3			cmentarzysko kurhanowe
Toliszczyk	1	03-38	30	skarb (?)
Toliszczyk	2	03-38	31	osada (?)
Toliszczyk	3	03-38	32	znalezisko luźne (?)
Toliszczyk	4	03-38	78	osada
Toliszczyk	5	03-38	82	cmentarzysko kurhanowe
Toliszczyk	6	03-38	97	wieś

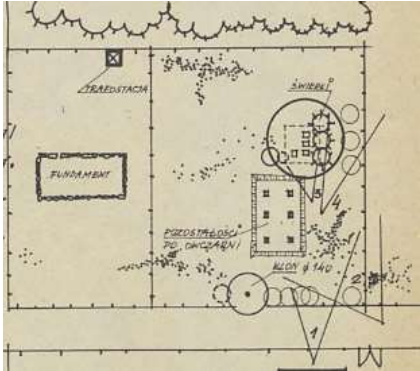
14. WYŁĄCZENIA I WŁĄCZENIA DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY GNIEWINO.

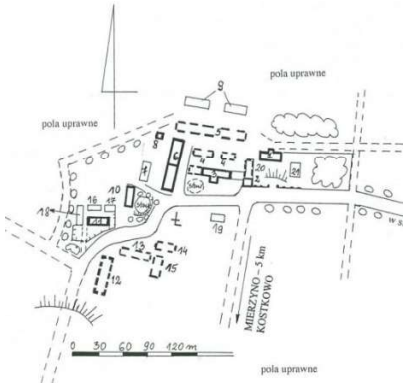
PROPOZYCJE WYŁĄCZENIA Z GEZ

1. Bychowo 34	Budynek mieszkalny
	2022
	
Uwagi	Wg informacji mieszkańców obiekt rozbudowany w 2011 r.

2. Czymanowo, ul. Energetyków 16, d. 6	Budynek mieszkalny
	2022
	
Uwagi	Według informacji mieszkańców budynek przebudowany w 2009 r.

3. Dąbrówka	Stodoła dworska
	2022
	
Uwagi	Wg informacji mieszkańców budynku nr 12 stodoła rozebrana około 2010 r.

4. Dębina	Cmentarz z 1944 r.
Karta ewidencyjna z 1985 r., G. Olszewska-Hellmann.	2022
	
Uwagi	Wg informacji mieszkańców wsi nie zachowały się trzy świerki oznaczające mogiły, w tym miejscu wyrósł młody las. Jako punkt orientacyjny zachowała się jedynie trafostacja.

5. Gniewinko	Zespół folwarku
Karta ewidencyjna 1988 r.	2023
	
Uwagi	Pierwotny układ folwarku został zniszczony przez wprowadzenie nowej zabudowy. Z dawnych obiektów pozostał budynek nr 14-16 oraz rządówka nr 8.

6. Gniewino	Gorzelnia
2010	2022
	
Uwagi	Obiekt rozebrany po 2010 r.

7. Kostkowo, ul. Różana 8	Budynek mieszkalny
	
Uwagi	W trakcie remontu w 2019 r. obiekt rozbudowany o część wschodnią, a na elewacji nałożona pozorna konstrukcja szkieletowa.

8. Opalino	Relikty budynku gospodarczego
2016	2022
	
Uwagi	Niezachowany

9. Perlino, ul. Rybacka 13	Młyn wodny
2010	2022
	
Uwagi	Obiekt rozebrany w 2021 r.

10. Rybno, ul. Parkowa, działka nr 210	kuźnia/remiza
2010	2022
	
Uwagi	Obiekt rozebrany.

11. Rybno, ul. Parkowa, działka nr 211/1	Kuźnia
2016	2022
	
Uwagi	Obiekt rozebrany na podstawie decyzji Powiatowego Inspektora Nadzoru Budowlanego w Wejherowie z 14 grudnia 2021 r.

12. Rybno, ul. Parkowa 21, działka nr 209/5	Obora, ob. budynek mieszkalny
2010	2022
	
Uwagi	Obiekt w trakcie przebudowy zmieniającej kształt bryły

13. Tadzino 11	Budynek mieszkalny
2016	2022
	
Uwagi	Obiekt w trakcie rozbudowy zmieniającej bryłę i kompozycję elewacji.

WŁĄCZENIA DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY GNIEWINO.

1. Kostkowo, budynek mieszkalny, ul. Ks. Galasa 5, początek XX w.

2. Kostkowo, budynek gospodarczy, ul. Ks. Galasa 5., początek XX w.

3. Kostkowo, budynek mieszkalny, ul. ks. Galasa 19, 1. ćwierć XX w..

4. Lisewo, stodoła w zespole dworsko-parkowym z folwarkiem, 1936 r.

5. Strzebielinko 1a, zespół folwarku, wieża ciśnień, początek XX w.

6. Tadzino – cmentarz ewangelicki, lata 30. XX w. (ujęty w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków).

